

Mart 2022 Tarihli Fransız Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu Tasarısının Genel Hükümlerine Dair Bazı Tespitler

Some Remarks on the General Provisions of the Draft French Code of Private International Law of March 2022

Can Yöney

Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi,
Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim
Dalı, İstanbul, Türkiye,
can.yoney@marmara.edu.tr

Öz: Türk hukukuna bugüne değin örnek teşkil etmiş hukuk düzenlerinden olan Fransız hukukunda 2024 yılı itibariyle halen bağımsız bir milletlerarası özel hukuk kanunu bulunmamaktadır. 20. yüzyılda başarısızlıkla sonuçlanan çalışmalar sonrası, 2018 yılında dönemin Fransız Adalet Bakan'ının daveti üzerine bir kez daha bu alanda kodifikasyon gerçekleştirilmesi hedefiyle bir çalışma grubu oluşturulmuş ve bu grupça bir kanun tasarısı hazırlanarak Mart 2022'de kamuoyuyla paylaşılmıştır. Bu tasarıda yer alan çeşitli düzenlemelerin Türk hukuku açısından da örnek teşkil edebileceğine inanarak, biz de bu çalışmamızda tasarının "Genel Hükümler" başlıklı ilk kitabında yer alan kanunlar ihtilafı ve milletlerarası yetkiye ilişkin dikkat çekici bulduğumuz bazı düzenlemeleri ele almaya çalışmış bulunmaktayız. Kanunlar ihtilafı açısından bakıldığında, kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanması bakımından sistem değişikliği öngörülen tasarıda yabancı hukukun içeriğinin tespitinde yabancı kurumlardan da görüş talep edilebileceğine yer verilmesi ve görüş beyan eden uzmanların çapraz sorguya tâbi tutulabilmesinin açıkça öngörülmesi gibi noktalar ilk bakışta dikkat çekmektedir. Milletlerarası yetki açısından ise *forum necessitatis* esasına somut bir düzenlemeyle yer verilmesi ve Fransız vatandaşlığı temelli tamamlayıcı milletlerarası yetkiden vazgeçilmemesi önemli noktalar olarak görülmektedir. Bu çerçevede, çalışmamızda öncelikle Fransız hukukunda milletlerarası özel hukuk alanında kodifikasyon ihtiyacına dair tartışmalara ana hatlarıyla değinecek, sonrasında ise tasarıda yer alan dikkat çekici düzenlemeleri Fransız hukukunda uygulanagelen mevcut sistemle karşılaştırarak açıklayacak, doktrinde bunlara dair dile getirilen görüşlere değinecek ve en nihayetinde Türk hukuku perspektifinden kendi değerlendirmelerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Fransız Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu Tasarısı, Milletlerarası Özel Hukuk, Kodifikasyon, Kanunlar İhtilafı, Milletlerarası Yetki

Geliş Tarihi/Received: 20.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 06.11.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
12.11.2024

Abstract: As of 2024, in French law, which has long served as a model for Turkish law, there is still no private international law code. After unsuccessful codification efforts in the 20th century, a draft law was finally prepared by a working group established in 2018 upon the invitation of the then French Minister of Justice and was shared with the public in March 2022. Believing that several provisions of this draft could also serve as examples for Turkish law, we have tried in this study to address some of the key aspects of its first book, titled "General Provisions", with a focus on conflict of laws and international jurisdiction. Regarding conflict of laws, the draft includes certain significant provisions, such as a change of system in the application of conflict of laws rules, an explicit allowance for requesting opinions from foreign institutions in ascertaining foreign law, and the possibility for judges to organize cross-examination of experts. In terms of international jurisdiction, the codification of the *forum necessitatis* rule and the continuation of the jurisdiction based on French citizenship are among the most noteworthy provisions. In this context, in our study, we will first outline the discussions in French law on the need for codification in private international law. Afterwards, we will try to explain some of the key provisions in the draft by comparing them with the current French system, address the opinions expressed in the doctrine on these issues, and finally present our views from the perspective of Turkish law.

Keywords: Draft French Code of Private International Law, Private International Law, Codification, Conflict of Laws, International Jurisdiction

Extended Abstract

French law, a legal system that has also influenced Turkish law in various fields, is known for its tendency to favor codification; however, private international law remains outside this trend. As of 2024, French private international law is still uncodified, with the field primarily covered by the *Cour de Cassation's* jurisprudence and uniform EU law. To address this gap, a draft law was prepared by a working group established upon the invitation of the French Minister of Justice and was shared with the public in March 2022. In this study, we address some of the main provisions regarding conflict of laws and international jurisdiction in the first book of this draft, titled "General Rules".

Regarding conflict of laws, we examine the provisions on qualification, application of conflict of laws rules, ascertainment of foreign law and *renvoi*. With regard to the first, we note that the *lex fori* method, dominant in doctrine and comparative law, is adopted. Yet, the draft also provides that the *lex causae* will also be taken into consideration in terms of legal institutions unknown to the *lex fori*. We believe that this is a useful addition that can also serve as a good example for comparative law.

As for the application of conflict of laws rules, the draft introduces an important change of system. The current French system provides for a distinction according to the nature of the dispute, a hallmark of French private international law. The draft abandons this system and adopts the mainstream approach among continental European systems, the *ex officio* application (Art. 9/1). In our opinion, this change should be seen as a step taken toward clarity and legal certainty, as stated in the explanatory report. Despite this novelty, the continuation of the possibility of making a procedural agreement (Art. 9/2) serves as a balancing factor against the possible increase in the judge's workload. On the other hand, the draft also includes a useful guarantee in Art. 9/4, requiring the parties' will to be clear for the judge to conclude that they implicitly intend to apply the *lex fori*.

Concerning the ascertainment of foreign law, the working group seems to have focused on providing concrete examples for the sake of clarity, rather than coming up with novel solutions (Art. 14). In particular, Art. 14/2 provides that expert opinions can be issued by French or foreign institutions. In our opinion, this provision is a useful addition, creating awareness among practitioners about the possibility of such an opportunity. Although we believe this regulation also sets a good example for Turkish law, we are also aware that it is not very reasonable to expect this method to be used in practice due to economic reasons. There is, however, one fundamental change foreseen in this article. In order to ensure the accuracy of the submitted opinions, Art. 14/4 allows the judges to organize a cross-examination of the experts. We believe that it would be highly appropriate to use this method in Turkish law as well, which does not currently benefit from this in practice, despite its availability under our civil procedure law.

The final point in our study regarding conflict of laws was the provision on *renvoi*. The draft accepts *renvoi* on theory but makes it conditional on the parties' request (Art. 8). We find this approach problematic from a legal certainty point of view, and we believe that it would be preferable to clearly specify in advance when and in which cases *renvoi* will be applied.

The second part of our study focuses on the provisions regarding international jurisdiction. The main preference of the working group that stands out is the continuation of the mixed system, where the double functionality of internal jurisdiction rules is accepted, but also supplemented by rules adopted purely for international jurisdiction matters. The first book gives two examples of the latter. The first, Art. 18 regarding *forum necessitatis*, aligns with other examples from comparative law and French judicial practice. In our opinion, this approach constitutes a good example for Turkish law, which would also benefit from such a provision. The second, Art. 17/1, which foresees the establishment of jurisdiction based on French citizenship, is a continuation of the current system, drawn up under Art. 14-15 of the French Civil Code. Although two main mechanisms have been included to narrow the scope

of application of this provision and mitigate its disadvantages (Art. 17/5 and 21), we opine that it would be better to simply abandon this system and expect the *forum necessitatis* principle to cover its scope of application.

As a result, we believe that codification will be a useful development for French private international law, which would serve as a primary reference for the field. Despite its various shortcomings, we think that the draft contains sound provisions that could also serve as examples for Turkish law. However, given the previous unsuccessful codification attempts, it is difficult to predict whether the draft will ultimately be adopted.

Giriş

Günümüzde uluslararası ticaretin her geçen gün gelişmesiyle yabancılık unsuru içeren hayat ilişkilerinin sayısının artması, özel hukukun bir alanı olarak milletlerarası özel hukukun önemini artırmaktadır. Alanın artan önemine rağmen halen bazı hukuk düzenlerinde doğrudan milletlerarası özel hukuk alanını düzenleyen bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır. Bu hukuk düzenleri arasında Fransız hukuku da bulunmaktadır. Gerçekten de Fransız hukukunda bugüne değin üç kez kanunlaştırma faaliyetine girişilmesine karşın, bu çabalar hep sonuçsuz kalmıştır¹. Yeknesak Avrupa Birliği (AB) milletlerarası özel hukuk kurallarının alanı önemli ölçüde düzenlemesine karşın, gerek bu enstrümanların bıraktığı boşluklarda uygulanacak kuralların ortaya konması gerekse de milletlerarası özel hukuk alanında başvurulacak asli bir hukuk kaynağının kabulünün faydalı olacağı düşüncesiyle yakın tarihte bir kez daha Fransız Adalet Bakanlığı tarafından kanunlaştırma faaliyetlerinin başlamasına karar verilmiştir.

24 Temmuz 2018’de Fransız Adalet Bakanı, Fransız Yargıtayı (*Cour de Cassation*) Birinci Dairesi Onursal Başkanı Jean-Pierre Ancel’e bir mektup yazarak kendisini Fransız hukukunda bir milletlerarası özel hukuk kanunu hazırlanması amacıyla faaliyet gösterecek bir çalışma grubu hazırlamakla görevlendirmiştir. Altı daimî üyeden oluşan grup, yüz yüze ve çevrimiçi toplantılarda bir araya gelmiş ve akademisyen ve uygulamacılardan oluşan çeşitli uzmanların görüşlerine başvurarak² çalışmalarını tamamlamış ve hazırladıkları kanun tasarısını 31 Mart 2022 tarihinde Fransız Adalet Bakanlığı’na sunmuştur³. Tasarı, 8 Haziran 2022 tarihinde Bakanlık tarafından kamuoyuyla paylaşılmış ve ilgililerden 30 Kasım 2022 tarihine kadar görüşlerini bildirmeleri istenmiştir⁴. Tasarıyla beraber, çalışma grubunca hazırlanan açıklayıcı rapor da Bakanlıkça kamuoyuyla paylaşılmıştır⁵. Akabinde, 21 Ekim 2022 tarihinde tasarının tanıtımı amacıyla bir konferans düzenlenmiştir⁶.

Kanun tasarısı, kanunlaşması hâlinde hâlihazırda bir milletlerarası özel hukuk kanunu olmayan Fransız hukukundaki bu boşluğu dolduracaktır. Tasarı; uygulanacak hukuk, milletlerarası yetki, yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi ile yurtdışında tebligat, milletlerarası derdestlik, bekletici mesele gibi milletlerarası usul hukukuna ilişkin konular hakkında düzenlemeler içeren ve toplam 207

¹ Paul Lagarde, “Sur la non-codification du droit international privé français”, *Syracuse Journal of International Law and Commerce* 25/1 (Ocak 1998), 46-52.

² Cyril Nourissat, “The Draft Code of French Private International Law”, *Yearbook of Private International Law*, Cilt: 24 (Beltz: Otto Schmidt, 2022-2023), 238.

³ Projet de code de droit international privé, http://www.cfdip.fr/offres/file_inline_src/717/717_pj_120422_114420.pdf (Erişim 21 Mayıs 2024).

⁴ <https://www.justice.gouv.fr/actualites/actualite/consultation-projet-code-droit-international-prive> (Erişim 21 Mayıs 2024).

⁵ Projet de code de droit international privé: Rapport du groupe de travail présidé par Jean-Pierre Ancel, https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/migrations/textes/art_pix/rapport_code_DIP_mars_2022%20.pdf (Erişim 6 Eylül 2024).

⁶ Konferans programı için bkz. http://www.cfdip.fr/offres/file_inline_src/717/717_pj_120922_094940.pdf (Erişim 21 Mayıs 2024). Tebliğ metinleri için bkz. http://www.cfdip.fr/offres/doc_inline_src/717/Communciations+Codifications+pour+le+site.pdf (Erişim 6 Eylül 2024). Konferansın soru-cevap kısmı için bkz. http://www.cfdip.fr/offres/doc_inline_src/717/21+octobre+2022+Codification+de26237693Bbats.pdf (Erişim 6 Eylül 2024).

maddeden oluşan kapsamlı bir düzenlemedir. Tasarıda bu 207 madde, altı farklı kitapta ele alınmıştır. İlk kitap, “Genel Hükümler” başlığını taşımakta ve uygulanacak hukuk ile milletlerarası yetkiye dair temel esasları ortaya koymaktadır. İkinci kitap ise “Özel Hükümler” başlığını taşımakta ve tasarıda yer alan en kapsamlı kitabı oluşturmaktadır. Bu kitap, kanunlar ihtilafı ve milletlerarası yetkiye dair özel düzenlemeleri ihtiva etmektedir. Üçüncü kitap milletlerarası usul hukukunu, dördüncü kitap yabancı adli ve idari kararların tanınması ve tenfizini, beşinci kitap geçici hukuki koruma önlemlerini, altıncı ve son kitap ise geçiş hükümlerini düzenlemektedir⁷.

AB'nin kurucu ülkelerinden ve Türk hukukunu etkileyen hukuk düzenlerinden olması itibariyle Fransız hukukunda milletlerarası özel hukuka ilişkin yaşanan bu gelişmenin Türk hukuku açısından da önem taşıdığı ve Türk doktrininde bu tasarinin getirdiği esasların değerlendirilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz⁸. Bununla beraber, bu denli kapsamlı bir kanun tasarısının tek bir makalede ele alınmasının imkânsızlığı karşısında, çalışmamızda temel olarak “Genel Hükümler” başlıklı ilk kitabında yer alan kanunlar ihtilafı ve milletlerarası yetkiye ilişkin düzenlemelerden dikkat çekici bulduğumuz bazılarını incelemeye çalışacağız. Bu bağlamda, ilk olarak Fransız hukukunda milletlerarası özel hukuk alanında kodifikasyon yapılmasına ilişkin doktrinindeki tartışmalara ana hatlarıyla değinecek, akabinde kanun tasarısında yer alan dikkat çekici olduğuna inandığımız düzenlemelerin neler öngördüğüne değinecek, bunları Fransız hukukunda uygulanagelen mevcut sistemle karşılaştıracak, bu düzenlemelere dair doktrinde ifade edilen görüşlere yer verecek ve bunlara dair Türk hukuku perspektifinden kendi değerlendirmelerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

I. Fransız Hukukunda Milletlerarası Özel Hukuk Alanında Kodifikasyon Yapılmasına İlişkin Tartışmalar

Mart 2022 tarihli tasarıda yer alan başlıca düzenlemeleri ele almadan önce, Fransız hukukunda milletlerarası özel hukuk alanının mevcut durumuna ve Fransız doktrininde milletlerarası özel hukuk özelinde bir kodifikasyon ihtiyacı olup olmadığı konusundaki tartışmalara değinmekte fayda görüyoruz.

Fransa'nın bir kodifikasyon diyarı olduğu ileri sürülmüşse de⁹, bu sevgi milletlerarası özel hukuk alanını pas geçmiştir. Gerçekten de 2024 yılı itibariyle Fransız hukukunda salt milletlerarası özel hukuk alanını düzenleyen müstakil bir kanun bulunmamaktadır. Bu durum temel olarak tarihi gerekçelere dayandırılmaktadır. Fransız özel hukukunun başlıca düzenlemesi olan 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu'nun (*Code civil*)¹⁰ kabul edildiği dönemde milletlerarası özel hukukun halen olgunlaşma döneminde olması, alanın Medeni Kanun dahilinde düzenlenememesi sonucunu doğurmuştur¹¹. Dahası, 20. yüzyılda doğrudan milletlerarası özel hukuk alanında bir kanun kabul edilmesi için üç farklı dönemde kanunlaştırma çalışması yürütüldüyse de bunlar da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Doktrinde bu durumun sebepleri arasında, bağımsız bir milletlerarası özel hukuk kanunun içeriğinin ne şekilde oluşturulacağı ve milletlerarası özel hukuk alanında özel bir önem taşıyan milletlerarası sözleşmelerle iç hukuk arasındaki uyumun nasıl sağlanacağı konularındaki soru işaretleri ile müstakil bir kanun kabulünün alanın dinamikliğini olumsuz etkileyeceği yönündeki çekinceler gösterilmektedir¹². Ayrıca,

⁷ Fransız hukukunda vatandaşlık hukuku ve yabancılar hukuku, geniş anlamda milletlerarası özel hukukun kapsamı içerisinde görülmektedir. Türk hukukunu da etkileyen bu anlayış, kanun tasarısında ise kendisine bir yer edinememiş görünmektedir; zira bu iki alana tasarıda yer verilmemiştir. Bu tercihin eleştirisi için bkz. Dominique Bureau - Horatia Muir Watt, “Codifying against the Clock... - On a French Project for the Codification of Private International Law”, *Yearbook of Private International Law*, Cilt: 24 (Beltz: Otto Schmidt, 2022-2023), 256-257.

⁸ Türk hukuku perspektifinden başka bir inceleme için bkz. M. Ece Uyanık, “Fransa’da Yürütülen Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu Çalışmalarına Türkiye’den Bir Bakış”, *KHAS Hukuk Bülteni* (Erişim 8 Eylül 2024).

⁹ Dominique Foussard vd., “Réflexions méthodologiques sur le projet de code de droit international privé”, *Revue critique de droit international privé* 3 (Temmuz-Eylül 2022), 479.

¹⁰ Kanunun Fransızca tam metni için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721 (Erişim 30 Ekim 2024).

¹¹ Dominique Bureau - Horatia Muir Watt, *Droit international privé*, Cilt: 1 (Paris: PUF, 4. Bası, 2017), 44.

¹² Bureau - Muir Watt, *DIP*, 45.

bu çalışmaların yürütüldüğü dönemden kaynaklanan birtakım konjonktürel sebeplerin de doğan başarısızlık üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Öyle ki ilk iki çalışmanın, aynı süreçte yürütülmekte olan Fransız Medeni Kanunu'nun revizyon çalışmalarının rafa kaldırılmasından; üçüncü çalışmanın ise dönemin Adalet Bakanı'nın görevden ayrılmasından olumsuz etkilendiği değerlendirilmektedir¹³. Bu tarihi süreçte alanı düzenleyen bir kanunun kabul edilememesi nedeniyle de Fransız hukukunda milletlerarası özel hukuk önemli ölçüde Fransız Yargıtayı'nın içtihatları ışığında gelişim göstermiştir¹⁴.

Bununla beraber, bugüne kadar kodifikasyon gerçekleştirilmemesinin önemli sorunlar yaratmamış olmasının önemli bir gerekçesi ise hiç şüphesiz yeknesak AB hukukunun milletlerarası özel hukuk alanını kapsamlı şekilde düzenlemesi olmalıdır. Zira AB hukukunda yeknesaklaştırma faaliyetlerinin yoğun şekilde kendisini gösterdiği alanların başında milletlerarası özel hukuk gelmektedir. Öyle ki Roma I Tüzüğü¹⁵, Roma II Tüzüğü¹⁶, Roma III Tüzüğü¹⁷, Brüksel I bis Tüzüğü¹⁸, Brüksel Iib Tüzüğü¹⁹, Miras Tüzüğü²⁰, Nafaka Tüzüğü²¹, Mal Rejimi Tüzüğü²² ve Tescilli Hayat Ortaklıkları Tüzüğü²³ vb. düzenlemeler; uygulanacak hukuk, milletlerarası yetki ve yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi konularında ihtiva ettiği hükümlerle üye devletlerin milletlerarası özel hukukunu önemli ölçüde düzenlemektedir. Üstelik bu düzenlemeler tüzükler aracılığıyla sevk edildiğinden, Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma²⁴ m. 288/2 uyarınca herhangi bir iç hukuka aktarma işlemine de gerek kalmaksızın üye ülkelerde doğrudan uygulanma kapasitesini de haizdir.

Bununla beraber, bahsi geçen AB hukuku enstrümanlarının varlığı, AB üyesi devletlerin milli hukuklarında yer alan düzenlemelerin artık hiçbir uygulama alanı olmadığı anlamına da gelmemektedir. Zira bu enstrümanlarda yer alan yeknesak kurallar, yabancılık unsuru içeren her türlü uyumsuzluk bakımından uygulanma imkânına sahip değildir. Örneğin, nişanlanma, evlenme gibi aile hukuku meseleleri, kişinin statüsüne ilişkin meseleler ve aynı haklara ilişkin uyumsuzluklara uygulanacak hukuk AB hukuku enstrümanlarının kapsamına girmemektedir. Roma II Tüzüğü'nün m. 1/2(g) uyarınca kişilik haklarının ihlâline uygulanacak hukuk da yeknesak AB hukuku tarafından düzenlenmemiştir. Benzer şekilde, Brüksel I bis Tüzüğü m. 6/1 uyarınca Türkiye gibi AB üyesi olmayan ülkelerde yerleşik davalılara karşı açılacak davalarda AB milletlerarası yetki kuralları kural olarak uygulama alanı bulmamaktadır. Üçüncü devletlerden verilen mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi konusu da yine

¹³ Bureau - Muir Watt, *DIP*, 44-45; Lagarde, "Non-codification", 47-52; Bernard Audit - Louis D'Avout, *Droit international privé* (Issy-les-Moulineaux: LGD), 8. Bası, 2018), 28-29.

¹⁴ Bureau - Muir Watt, *DIP*, 46-47; Audit - D'Avout, *DIP*, 28; Lagarde, "Non-codification", 45.

¹⁵ Sözleşmesel Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuka Dair 593/2008 sayılı ve 17 Haziran 2008 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi (Roma I) Tüzüğü, OJ L 177, 04.07.2008, 6-16.

¹⁶ Akit Dışı Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuka Dair 864/2007 sayılı ve 11 Temmuz 2007 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi (Roma I) Tüzüğü, OJ L 199, 31.07.2007, 40-49.

¹⁷ Boşanma ve Ayrılığa Uygulanacak Hukuk Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair 1259/2010 sayılı ve 20 Aralık 2010 tarihli Konsey Tüzüğü, OJ L 343, 29.12.2010, 10-16.

¹⁸ Hukuki ve Ticari Konularda Milletlerarası Yetki ve Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine Dair 1215/2012 sayılı ve 12 Aralık 2012 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü, OJ L 351, 20.12.2012, 1-32.

¹⁹ Evlilik, Velayet Sorumluluğu ve Uluslararası Çocuk Kaçırma Konularında Milletlerarası Yetki ve Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine Dair 25 Haziran 2019 Tarihli ve 2019/1111 Sayılı Konsey (Brüksel Iib) Tüzüğü, OJ L 178, 02.07.2018, 1-115.

²⁰ Miras Meselelerinde Milletlerarası Yetki, Uygulanacak Hukuk, Mahkeme Kararlarının Tanınması ile Tenfizi, Mirasa İlişkin Resmî Belgelerin Kabulü ile İcrası ve Avrupa Mirasçılık Belgesinin İhdasına Dair 650/2012 sayılı ve 4 Temmuz 2012 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü, OJ L 201, 27.07.2012, 107-134.

²¹ Nafaka Yükümlülükleri Konusunda Milletlerarası Yetki, Uygulanacak Hukuk, Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi ve İşbirliğine Dair 4/2009 sayılı ve 18 Aralık 2008 tarihli Konsey Tüzüğü, OJ L 7, 10.01.2009, 1-79.

²² Mal Rejimi Alanında Milletlerarası Yetki, Uygulanacak Hukuk ve Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair 24 Haziran 2016 Tarihli ve 2016/1103 Sayılı Konsey Tüzüğü, OJ L 183, 08.07.2016, 1-29.

²³ Tescilli Hayat Ortaklıklarının Malvarlığına İlişkin Sonuçları Alanında Milletlerarası Yetki, Uygulanacak Hukuk ve Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair 24 Haziran 2016 Tarihli ve 2016/1104 Sayılı Konsey Tüzüğü, OJ L 183, 08.07.2016, 30-56.

²⁴ OJ C 202, 07.06.2016, 1-388. Antlaşma'nın resmî Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim 09.07.2024).

AB hukuku enstrümanlarının kapsamına dahil değildir. Bu bakımdan, yeknesak AB hukukunda düzenlenmeyen söz konusu alanlarda ulusal hukuklarda yer alan kurallar uygulanmaktadır.

AB hukukunda milletlerarası özel hukuka ilişkin çok sayıda yeknesak kural bulunması ve bu kuralların ulusal düzenlemelere nazaran öncelikli konumda olması, Fransız doktrininde 2020'li yıllarda ilk kez ulusal bir milletlerarası özel hukuk kanununun kabul edilmesi yönünde bir ihtiyaç olup olmadığı bakımından tartışmalara sebep olmuştur²⁵. Doktrinde bir görüş, AB hukuku nezdinde milletlerarası özel hukuk önemli ölçüde yeknesaklaştırılmışken²⁶, bugüne kadar kanunlaşmamış bir ulusal milletlerarası özel hukuk kanununu şu aşamada tartışmanın isabetsiz olduğu kanaatindedir²⁷. Bu görüşe göre, bugüne kadar böyle bir kanun olmaksızın sorunsuz şekilde ilerleyen milletlerarası özel hukuk pratiğinin böyle bir gelişmeye ihtiyacı bulunmamaktadır. Yeknesak AB hukuku enstrümanlarının bıraktığı boşluklar oldukça sınırlı alanlara ilişkindir ve buna rağmen iki yüzü aşkın maddelik bir kanun kabul edilmesi, uygulamacılar nezdinde bu boşlukların çok daha geniş bir alanı ilgilendirdiği şeklinde bir illüzyon yaratacaktır. Böyle bir illüzyon da faydadan ziyade, yanlış kuralların uygulanması sonucunu doğurmak suretiyle zarar doğuracaktır. Dahası, AB nezdinde iş birliği ve koordinasyonun önemli ölçüde geliştiği dönemde bunun tam aksine milli bir kanun çalışması yürütmek, sembolik anlamda da sakıncalıdır²⁸. Bu nedenle müstakil bir kanun kabul edilmesi yerine mevcut sistem sürdürülerek, Fransız Medeni Kanunu ve Fransız Medeni Usul Kanunu'na (*Code de procédure civile*)²⁹ yabancılik unsuru barındıran uyumsuzluklar bakımından özel hükümler eklenmekle yetinilmesi daha uygun olacaktır³⁰.

Diğer bir görüş ise AB hukukunun gördüğü işleve karşın iç hukukta bu alanda bir kanun kabul edilmesinin faydalı olacağı kanaatindedir³¹. Bu görüşe göre, milletlerarası özel hukuk alanında bağımsız bir kanunun kabul edilmesi bu alana dair birincil bir başvuru kaynağı ortaya çıkmasını sağlayacağından hukuki belirlilik ilkesi açısından faydalı olacaktır. Bu durum özellikle de Fransız hukuku gibi milletlerarası özel hukukun ağırlıklı olarak yargı kararları ışığında şekillendiği, ancak Kıta Avrupası hukuk sisteminin bir parçası olduğundan yargı kararlarının esasen aslî hukuk kaynağı olmadığı bir hukuk düzeninde daha da önem kazanmaktadır ve bir yasal düzenlemenin varlığı bu açıdan daha da yararlı olacaktır³². Ayrıca, birincil başvuru kaynağı olarak bir kanunun varlığı, milletlerarası özel hukuk alanında uzmanlığı bulunmayan uygulamacılar bakımından da kolaylık sağlayacaktır³³. Yeknesak AB hukuku kurallarının uygulanacağı hâllerde dahi öncelikle tek bir kanuni düzenlemeden hareket ederek hangi enstrümanın uygulanacağını tespit etmek, alanın uzmanı olmayan kişiler açısından daha kolay ve pratik bir yaklaşım olacaktır. Doktrindeki bu görüşe çalışma grubunca açıklayıcı raporda da iştirak edilmiştir. Rapora göre, yeknesak AB hukuku düzenlemelerine ve milletlerarası sözleşmelere atıflar da içerecek şekilde bir milletlerarası özel hukuk kanunu kabul edilmesi "kullanıcı dostu" bir yaklaşım olarak değerlendirilmiş; bir başka ifadeyle tüm hukuk uygulamacıları açısından milletlerarası özel hukuka dair bir sorunla karşılaşıldığında başvurulabilecek tek bir düzenlemenin varlığının,

²⁵ 1990'lı yıllarda kaleme alınan makalelerde ise bağımsız bir ulusal kanunun kabulü yönündeki görüşlerin daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu dönemde ortaya konan kodifikasyon yanlısı görüşler için bkz. Lagarde, "Non-codification", 55 vd.; Bruno Oppetit, "Le droit international privé, droit savant", *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, C. 234 (Lahey Nijhoff: 1992), 191.

²⁶ Öyle ki kanunlaşmamış olsa dahi Avrupa Parlamentosu nezdinde "Avrupa Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu" konulu bir çalışma dahi hazırlanmıştır, bkz. Blanca Ballester, *Cost of Non-Europe Report: European Code on Private International Law*, ed. European Added Value Unit of the General Secretariat of the European Parliament, PE 504.468, CONE 3/2013 (Brüksel: 2013), Erişim 13.09.2024.

²⁷ Bureau - Muir Watt, "French Project", 249-252; Paul Lagarde, "Quelques remarques sur le projet de code de droit international privé français", *Revue critique de droit international privé* 3 (Temmuz-Eylül 2022), 515, 517.

²⁸ Bureau - Muir Watt, "French Project", 251-252.

²⁹ Kanunun Fransızca tam metni için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716 (Erişim 30 Ekim 2024).

³⁰ Bureau - Muir Watt, "French Project", 260.

³¹ Stefan Leible - Felix M. Wilke, "Le projet de code de droit international privé. Une vue d'Allemagne", *Revue critique de droit international privé* 3 (Temmuz-Eylül 2022), 506.

³² Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 506-507.

³³ Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 507.

anlaşılabilirlik ve erişim açısından kolaylık sağlayacağını düşünüldüğü ifade edilmiştir³⁴. Raporla ayrıca bu sayede Fransız hukukuna yabancılar nezdinde duyulan ilginin de artacağı öngörüsünde bulunulmuştur³⁵.

Kanuna gerçekten ihtiyaç olup olmadığına ilişkin tartışmalar yanında, tasarı hazırlanırken göz önünde bulundurulmuş bir diğer nokta ise Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) içtihatları çerçevesinde tasarımın AB hukukunun üstünlüğü ve AB tüzüklerinin doğrudan uygulanabilirliği ilkesiyle uyumu olmuştur. Öyle ki AB tüzükleri herhangi bir iç hukuka aktarma işlemine tâbi değildir ve üye devletler de bu enstrümanların doğrudan uygulanabilirliğine hâlel getirecek herhangi bir eylemde bulunmama yükümlülüğü altında bulunmaktadır³⁶. Bu durumda tüzüklerde yer alan düzenlemelerin üye devletlerin iç hukuklarına aktarılması, ancak doğrudan uygulanabilirliklerine hâlel getirmeyecek ve AB hukuku kaynaklı oldukları ortaya konacak şekilde gerçekleştirilirse mümkün olabilecektir³⁷. Bu durumda bu kurallara AB hukuku kaynaklı olduklarına her bir hükümde atıf yapılmaksızın ulusal kanunlar içerisinde diğer iç hukuk kökenli hükümlerle birlikte yer verilmesi, ABAD'ın koyduğu bu kriterlerle çelişecektir³⁸. Nitekim çalışma grubu da milletlerarası özel hukuka ilişkin yeknesak AB hukuku düzenlemelerinde yer alan her hüküm kanuna aktarmak gibi bir yönteme başvurmamış³⁹, bunun yerine kanun tasarısının yalnızca yeknesak AB hukuku enstrümanlarının uygulama alanı bulmadığı hâllerde uygulanacağını öngörmeyi tercih etmiştir. Öte yandan, bu yaklaşım⁴⁰ hem m. 1/3 hükmünde genel bir atıfla hem de tasarımın çeşitli noktalarında farklı konular özelinde karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki kanunun uygulama alanını ortaya koyan m. 1 hükmünün 3. fıkrası, kanunun yeknesak AB hukuku düzenlemelerinin uygulanmadığı hâllerde uygulama alanı bulacağını ortaya koyarak genel kaideyi tespit ettiği gibi, örneğin tasarımın 2. kitabındaki özel düzenlemeler arasında yer alan m. 89/1 hükmü sözleşmesel borç ilişkilerine uygulanacak hukuk bakımından kural olarak Roma I Tüzüğü'nün, m. 94/1 hükmü ise sözleşme dışı borç ilişkilerine uygulanacak hukuk bakımından kural olarak Roma II Tüzüğü'nün uygulama alanı bulacağını ortaya koymaktadır. Görülebileceği üzere, hem doğrudan daha tasarımın ilk başında uygulama alanının belirtildiği m. 1 hükmünde hem de özel düzenlemeler arasında kanunun uygulama alanını açık bir şekilde gözler önüne seren hükümler yer almaktadır. Tasarıda 1. maddede yer alan genel hükme rağmen bu tür özel düzenlemelere de yer verilmesi uygulamacılar açısından hatırlatıcı bir rol üstlenmesi amacını taşımakta ve bu düzenlemeler bir nevi "koordinasyon hükümleri" görevi görmektedirler⁴¹.

II. Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu Tasarısının Öngördüğü Sistem

Ana hatlarıyla bağımsız bir kanuna ihtiyaç olup olmadığına dair tartışmalara, kanun tasarısının hazırlık sürecine ve genel yapısına değindikten sonra çalışmamızın bu bölümünde tasarımın "Genel Hükümler"

³⁴ Rapor, 11-12.

³⁵ Rapor, 8.

³⁶ ABAD, C-34/73, Fratelli Variola Spa v Amministrazione delle finanze dello Stato (10 Ekim 1973), para. 10.

³⁷ ABAD 8. Dairesi, C-372/20, Finanzamt Österreich (25 Kasım 2021), para. 46-48.

³⁸ Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 507.

³⁹ Bu yaklaşımın kabul edilmemesinin bilinçli bir tercih olduğu doğrudan çalışma grubunun üyelerince kaleme alınan çalışmada da ifade edilmiştir, bkz. Foussard vd., "Projet de Code de DIP", 481.

⁴⁰ Benzer bir anlayış, Belçika hukukunda da karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Belçika Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu'nun "Amaç" başlıklı 2. maddesinde kanunun AB düzenlemeleri, Belçika'nın taraf olduğu milletlerarası sözleşmeler ve özel kanunların uygulama alanı bulmadığı hâllerde uygulama alanı bulacağı özel olarak belirtilmiştir. Ancak kanun koyucu bu genel kuralla yetinmemiş ve kanunun çeşitli noktalarında yer alan özel düzenlemelerde milletlerarası sözleşme ve AB hukuku enstrümanlarına atıf yapma yoluna başvurmuştur. Örneğin, m. 78 hükmü miras hukuku uyumsuzluklarında uygulanacak hukukun Miras Tüzüğüne, m. 98/1 hükmü sözleşmesel borç ilişkilerinden doğan uyumsuzluklarda uygulanacak hukukun Roma I Tüzüğüne, m. 98/4 hükmü sözleşme dışı borç ilişkilerinden doğan uyumsuzluklarda uygulanacak hukukun Roma II Tüzüğüne göre tespit edileceğini düzenlemektedir.

⁴¹ Rapor, 12.

Bu hükümlerin faydalı olduğu yönünde bkz. Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 508. İç hukuk, AB enstrümanları ve milletlerarası sözleşmeler arasında kurulan bu bağlantıların alanın uzmanı olmayan uygulamacılar bakımından konuyu daha karmaşık hâle getireceği yönündeki eleştiri için bkz. Bureau - Muir Watt, "French Project", 254.

başlığını taşıyan ilk kitabında yer alan ve dikkat çekici olduğunu düşündüğümüz kanunlar ihtilafı ve milletlerarası yetkiye dair belli başlı düzenlemelere değineceğiz.

A. Kanunlar ihtilafı

Çalışmamızın bu başlığında Fransız tasarısının “Genel Hükümler” başlığında bulunan kanunlar ihtilafına ilişkin başlıca meselelere değineceğiz. Bu kapsamda sırasıyla; vasıflandırma, kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanması, yabancı hukukun içeriğinin tespiti ve atıf konularında tasarıda yer alan düzenlemeleri ele alacağız.

1. Vasıflandırma

Kanun tasarısında yer alan kanunlar ihtilafına ilişkin dikkat çekici düzenlemelerin başında kanımızca vasıflandırmaya ilişkin açık bir hükme yer verilmesi gelmektedir. Tasarının m. 6/1 hükmü, bağlama kurallarının vasıflandırmasının Fransız hukukuna göre yapılacağını hükme bağlamıştır. Vasıflandırmanın *lex fori*'ye göre yapılması yönündeki bu tercih, aralarında Türk hukukunun da bulunduğu pek çok hukuk düzeninde yaygın şekilde kabul gören anlayıştır⁴². Nitekim hâlihazırda Fransız hukukunda uygulanagelen yaklaşım da aynı yöndedir⁴³. Bu bakımdan tek başına bu tercihin farklı bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkün olmasa da çalışma grubunun karşılaştırmalı hukukta pek de yaygın tercih edilmeyen bir yaklaşımla bu konuyu açık bir düzenlemeye bağlamayı uygun görmesi kanımızca ilginçtir.

Düzenleme ilk fıkrasında Fransız hukukunda zaten uygulanagelen bu anlayışı tekrar etmiş, ancak hüküm bununla yetinmeyerek ikinci fıkrasında Fransız hukukunda düzenlenmeyen konulara ilişkin uyuşmazlıklarla karşılaşıldığında mahkemelerce ne şekilde hareket edilmesi gerektiği konusuna da yer vermiştir. Tasarıda bu yönde bir düzenlemeye yer verilmesinin faydalı olduğu kanaatindeyiz; zira gerçekten de vasıflandırma konusunda *lex fori* yaklaşımının temel eksiği, *lex fori*'ye yabancı bir hukuki kurumla karşılaşıldığında ortaya çıkmaktadır⁴⁴. Tasarının m. 6/2 hükmü tam da bu eksiği gidermek amacıyla düzenlenmiştir. Hükme göre, Fransız hâkiminin karşısına Fransız hukukunda düzenlenmeyen bir konuya ilişkin bir uyuşmazlık geldiğinde, uyuşmazlığın tâbi olduğu hukuk düzeni dikkate alınacaktır. Dolayısıyla, bu hâllerde *lex fori* vasıflandırmanın yetersiz kalması riski, *lex causae* vasıflandırmadan da faydalanılması suretiyle aşılabilecektir.

Dahası, tasarı m. 6/2 hükmünde koyduğu genel kuralın yanı sıra *trust* kurumu özelinde başka bir adım daha atmıştır. Öyle ki tasarının özel hükümleri arasında Anglosakson hukuk sistemine ilişkin bir kurum olan *trust*'a dair özel düzenlemeler yer almaktadır (m. 107-114). Çalışma grubu Fransız maddi hukukunda düzenlenmeyen bu kuruma ilişkin uyuşmazlıklarda ne şekilde hareket edilmesi gerektiği konusunda açık düzenlemelere yer vermiştir⁴⁵. *Trust* kurumunu düzenleyen özel kanunlar ihtilafı kurallarının varlığı sayesinde, Fransız hâkimleri bu konuda bir uyuşmazlıkla karşılaştıklarında *lex fori* vasıflandırmanın yaratabileceği sorunları bertaraf edebileceklerdir⁴⁶. Zira bu kuralların varlığı,

⁴² Sibel Özel vd., *Milletlerarası Özel Hukuk* (İstanbul: On İki Levha, 3. Bası, 2024), 93; Cemal Şanlı vd., *Milletlerarası Özel Hukuk* (İstanbul: Beta, 10. Bası, 2023), 58; Aysel Çelikel - B. Bahadır Erdem, *Milletlerarası Özel Hukuk* (İstanbul: Beta, 17. Bası, 2021), 79-80; Gülören Tekinalp, *Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama ve Usul Hukuku Kuralları* (İstanbul: Vedat, 13. Bası, 2020), 37; Ergin Nomer, *Devletler Hususi Hukuku* (İstanbul: Beta, 23. Bası, 2021), 100; Vahit Doğan vd., *Milletlerarası Özel Hukuk* (Ankara: Savaş, 10. Bası, 2024), 226.

⁴³ Audit - D'Avout, *DIP*, 249; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 464; Pierre Mayer - Vincent Heuzé, *Droit international privé* (Issy-les-Moulineaux: LGDJ, 11. Bası, 2014), 128.

⁴⁴ Tekinalp, *MÖH*, 37-38; Özel vd., *MÖH*, 95; Çelikel - Erdem, *MÖH*, 80; Doğan vd., *MÖH*, 226; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 460.

⁴⁵ Fransız mahkemelerinde *trust* kurumuna ilişkin uyuşmazlıklarla belirli aralıklarla karşılaşılabilmesi bakımından konunun Fransız hukuku bakımından önemli olduğu yönünde bkz. Marie Goré, “Rules on Trust in the French Draft Code of Private International Law”, *Yearbook of Private International Law*, Cilt: 24 (Beltz: Otto Schmidt, 2022-2023), 264.

⁴⁶ Bunun isabetli bir yaklaşım olduğu yönünde bkz. Leible - Wilke, “Projet de Code de DIP”, 510.

trust'ların yapısını tam olarak yansıtmayan Kıta Avrupası kategorileri kapsamına sokulmak zorunda kalmamalarını ve fonksiyonlarına uygun şekilde vasıflandırılmalarını temin edecektir⁴⁷.

2. Kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanması

Tasarının birinci kitabının kanımızca dikkat çekici bir diğer noktası, kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanmasına ilişkin m. 9 hükmüdür. Hükmün ilk fıkrasına göre, kanunlar ihtilafı kurallarının işaret ettiği hukukun uygulanması hâkim bakımından zorunludur. Kanunlar ihtilafı kurallarının tarafların bu yönde bir talebi olmasına bakılmaksızın hâkim tarafından re'sen uygulanması, Türk hukukunun da aralarında bulunduğu Kıta Avrupası hukuk sistemindeki devletlerin çoğunda tercih edilen bir anlayış olmakla beraber, Fransız hukuku açısından bir değişiklik arz etmektedir. Zira Fransız hukukunda hâlihazırda uygulanan sistemde kanunlar ihtilafı kurallarının ne şekilde uygulanacağına uyumsuzluğun niteliğine göre karar verilmektedir. Eğer dava konusu uyumsuzluk, üzerinde serbestçe tasarrufta bulunulabilecek bir hakka (*droit disponible*) ilişkinse kanunlar ihtilafı kuralları kural olarak ancak tarafların bu yönde bir talebi varsa uygulanmakta⁴⁸; uyumsuzluk konusunun üzerinde serbestçe tasarruf edilemeyen bir hakka (*droit indisponible*) ilişkin olduğu hâllerde ise tarafların talebi olup olmadığına bakılmaksızın hâkimce re'sen uygulanmaktadır⁴⁹. Dolayısıyla tasarıda yer alan düzenleme kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanmasında karma sistemden re'sen uygulama sistemine geçişin öngörüldüğü anlamına gelmektedir⁵⁰.

Bu değişikime açıklayıcı raporda da özel olarak yer ayrılmış ve uyumsuzluk türüne göre ayırım yapılmasına dayanan eski sisteme kanunda yer verilmesinin uygun görülmediği belirtilmiştir. Rapora göre eski sistem uygulamada soru işaretleri yarattığından, kanunlar ihtilafı kurallarının re'sen uygulanması yönündeki çözümün hukuki belirlilik açısından daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır⁵¹. Gerçekten de raporda ifade edildiği üzere, mevcut sistemin temelini oluşturan üzerinde serbestçe tasarruf edilebilen ve edilemeyen haklar arasındaki ayrımı yapmanın uygulamada zorluklar yaratabildiği dile getirilmekteydi. Doktrinde bu durumun bir yandan yargı kararlarının konuya dair yaklaşımının sıkça değişebilmesinden, bir yandan ise hukuk anlayışındaki değişikliklerin bu iki kavram arasındaki sınırı çizmeyi zorlaştırmasından kaynaklandığı savunulmaktaydı⁵².

Kanunlar ihtilafı kurallarının uygulama sıklığını artıracak bu değişikliğin hâkimlerin iş yükünü artıracığını tahmin etmek zor değildir⁵³. Çalışma grubunun üyeleri arasında yer alan

⁴⁷ Goré, "Trust", 265. Nitekim Türk hukukunda da *trust*'lar bakımından *lex causae* vasıflandırma yöntemine başvurulabileceği doktrinde savunulmuştur, bkz. Özel vd., *MÖH*, 95.

⁴⁸ Kural bu yönde olmakla beraber, hâkimlerin gerekli gördükleri hâllerde takdir yetkisini kullanarak kanunlar ihtilafı kurallarını re'sen uygulamaları da mümkündür, bkz. Mayer - Heuzé, *DIP*, 123; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 441; Özel vd., *MÖH*, 152; Sabine Corneloup, "France - The Evolving Balance Between the Judge and the Parties in France", *Treatment of Foreign Law - Dynamics towards Convergence*, ed. Yuko Nishitani (Springer, 2017), 162; Yuko Nishitani, "Treatment of Foreign Law: Dynamics Towards Convergence? - General Report", *Treatment of Foreign Law - Dynamics towards Convergence*, ed. Yuko Nishitani (Springer, 2017), 13; Can Yöney, *Yabancı Hukukun Uygulanması* (İstanbul: On İki Levha, 2018), 32; Nur Bolayır, *Medenî Usûl Hukuku'nda Hâkimin Hukuku Re'sen Uygulaması İlkesi* (İstanbul: On İki Levha, 2019), 184-185.

⁴⁹ Bureau - Muir Watt, *DIP*, 436; Audit & D'Avout, *DIP*, 299-300; Corneloup, "France", 159; Nishitani, "General Report", 13; Mayer - Heuzé, *DIP*, 121; Bolayır, *Hâkimin Hukuku Re'sen Uygulaması*, 181-184; Özel vd., *MÖH*, 152; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 31-33; Swiss Institute of Comparative Law, *The Application of Foreign Law in Civil Matters in the EU Member States and its Perspectives for the Future*, JLS/2009/JCIV/PR/0005/E4, Synthesis Report with Recommendations, Avis 09-184 (Lozan, 2011), 16-17; Rainer Hausmann, "Pleading and Proof of Foreign Law - a Comparative Analysis", *The European Legal Forum* 1 (Ocak-Şubat 2008), 4-5; Mustafa Erkan - Can Yöney, "MÖHUK: Hayatta mı, Can mı Çekişiyor?", *MÖHUK'ta Reform*, ed. Sibel Özel vd. (İstanbul: On İki Levha, 2023) 53-54.

⁵⁰ Kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanmasına ilişkin farklı sistemler hakkında bkz. Nishitani, "General Report", 12-15; Swiss Institute of Comparative Law, *Application of Foreign Law*, 15-16; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 24-36; Özel vd., *MÖH*, 150-153.

⁵¹ Rapor, 25.

⁵² Swiss Institute of Comparative Law, *Application of Foreign Law*, 17; Corneloup, "France", 167-168; Audit - D'Avout, *DIP*, 299-300.

⁵³ Yabancılık unsuru barındıran ve özellikle de yabancı hukukun uygulandığı uyumsuzlukların mahkemeler üzerindeki iş yükünü tamamen yerel nitelikte uyumsuzluklara nazaran çok daha fazla arttırdığı yönünde bkz. Mustafa Erkan, "Türk Milletlerarası Özel Hukuk Sisteminde Yabancı Hukukun Tatbiki: Olan vs. Olması Gereken", *Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu*, ed. Bilgin Tiryakioğlu vd. (Ankara: Yetkin, 2016) 550.

Foussard/Niboyet/Nourissat, kanun tasarısının kamuoyuyla paylaşılması sonrası kaleme aldıkları çalışmalarında bu durumun farkında olduklarını, ancak bu durumun kanunlar ihtilafı hukukunun verimliliğini sağlamak açısından ödenmesi gereken bir bedel olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir⁵⁴. O hâlde çalışma grubunun usul ekonomisi ile milletlerarası özel hukuk hakkaniyetinin çatıştığı bu örnekte tercihini milletlerarası özel hukuk hakkaniyetine üstünlük tanımak yönünde kullandığı anlaşılmaktadır. Hâkimin iş yükü ile yargılama maliyetini artırmak ve yargılama süresini uzatmak pahasına tercih edilen bu çözümün, uygulanacak hukukun tespitinde öngörülebilirlik sağlamak adına faydalı olduğu kanaatindeyiz.

Öte yandan, 9. maddenin ilk fıkrasının öngördüğü bu sistem değişikliğine karşın, maddenin tamamının yenilik getirmediği görülmektedir. Maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları, tarafların aralarındaki uyuşmazlığa kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanmaması ve uyuşmazlığın yerel nitelikte bir uyuşmazlığa dönüştürülmesi yönünde anlaşabilmelerine imkân tanıyan usul anlaşmalarını (*accord procédural*) düzenlemekte ve bu tür anlaşmaların yapılmasına imkân tanıyan mevcut anlayışın devamı yönünde bir tercihte bulunmaktadır⁵⁵. Öyle ki ikinci fıkra uyarınca, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği hakları ilgilendiren uyuşmazlıklarda tarafların usul anlaşması akdederek uyuşmazlıklarını Fransız hukukuna tâbi kılmaları mümkündür. Hüküm, bu yöndeki anlaşmaların taşınması gereken şartları da özel olarak düzenlemekte ve bunların tarafların bu yöndeki açık iradeleri sonucu kurulabileceği gibi, uyumlu ve şüpheye mahal vermeyecek yazılı beyanlarının sonucu da kurulabileceğini ifade etmektedir (m. 9/2). Hükümde yer alan ve ilk bakışta ne anlama geldiği çok açık olmayan “uyumlu ve şüpheye mahal vermeyecek yazılı beyan” ifadesinden ne anlaşılması gerektiği, açıklayıcı raporda özel olarak açıklanmıştır. Rapora göre burada kastedilen husus, tarafların dilekçelerinde iddia ve savunmalarını Fransız hukukuna dayandırmalarının zımnen usul anlaşması akdedildiği şeklinde yorumlanması yönündeki mevcut uygulamadır⁵⁶. Bu çerçevede, tarafların uyuşmazlığın yabancılik unsuru barındırdığının ve uyuşmazlığa yabancı bir hukukun uygulanabileceğinin bilincinde olmalarına karşın iddia ve savunmalarını kanunlar ihtilafı kurallarının işaret ettiği yabancı hukuka değil Fransız hukukuna dayandırmaları, mevcut sistemde olduğu gibi, tasarı uyarınca da geçerli bir usul anlaşması olarak yorumlanacaktır⁵⁷.

Yine usul anlaşmalarına ilişkin olan üçüncü fıkra hükmü ise konuyu boşanma davaları özelinde ele almakta ve istisnai bir düzenleme sevk etmektedir. Hükme göre, boşanma davalarında tarafların Fransız hukukunun uygulanabilmesi amacıyla usul anlaşması akdedebilmesi için bu anlaşmanın açık bir şekilde yapılması gerekmektedir (m. 9/3). Dolayısıyla, tarafların dilekçelerinde iddia ve savunmalarını Fransız hukukuna dayandırmaları boşanma davaları özelinde zımnen usul anlaşması akdedildiği şeklinde yorumlanamayacaktır. Açıklayıcı rapora göre, salt boşanma davalarına özel bir düzenleme sevk edilmesinin sebebi, Roma III Tüzüğü'nün 7. maddesine uyma arzusudur⁵⁸. Roma III Tüzüğü'nün bahsi geçen 7. maddesi, boşanma ve ayrılığa uygulanacak hukukun taraflarca hukuk seçimi yoluyla belirlenmesi hâlinde, bu anlaşmanın taşınması gereken şekil şartlarını düzenlemektedir. Hükme göre, söz konusu hukuk seçimi anlaşmasının yazılı şekilde yapılması, tarihinin belirtilmiş olması ve eşler

⁵⁴ Foussard vd., “Projet de Code de DIP”, 492.

⁵⁵ Fransız hukukunda uygulanagelen bu imkân, temel olarak uyuşmazlıktaki yabancılik unsurundan taraflarca feragat edilmesi ve uyuşmazlığın yerel nitelikte bir uyuşmazlığa dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu sözleşme sayesinde üzerinde serbestçe tasarruf edilemeyen hakları konu alan uyuşmazlıklar bakımından hâkimlerin uygun gördüklerinde kanunlar ihtilafı kurallarını uygulama imkânları ortadan kalkmakta ve doğrudan *lex fori* olan Fransız maddi hukukunun uygulanması sağlanmaktadır (Swiss Institute of Comparative Law, *Application of Foreign Law*, 20; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 441; Corneloup, “France”, 165-166; Nishitani, “General Report”, 14; Özel vd., *MÖH*, 153; Erkan - Yöney, “MÖHUK”, 68; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 34).

Bu tür sözleşmelere Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, İsveç, Macaristan ve Tunus hukuklarında da yer verilmiştir, bkz. Nishitani, “General Report”, 14; Swiss Institute of Comparative Law, *Application of Foreign Law*, 19-20; Özel vd., *MÖH*, 153; Erkan - Yöney, “MÖHUK”, 68; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 34.

⁵⁶ Rapor, 25.

⁵⁷ Rapor, 25-26.

⁵⁸ Rapor, 25.

tarafından imzalanması gerekmektedir. Ayrıca, kalıcı bir kayıt alınmasına imkân tanıyacak şekilde elektronik iletişim araçları kanalıyla yapılan anlaşmalar da yazılılık şartını sağlayacaktır. Söz konusu düzenlemeyle üzerinde serbestçe tasarruf edilebilir bir mesele olmayan boşanma davaları bakımından da daha ağır şartlara tâbi tutulmakla beraber usul anlaşması akdedebileceği anlaşılmaktadır. Bu durum, tarafların ancak üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri hâllerde usul anlaşması akdetmelerine imkân tanıyan mevcut uygulamanın terk edildiği anlamına gelmektedir. Tasarının kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanması bakımından uyuşmazlık konusu hakkın üzerinde serbestçe tasarruf edilebilir olup olmadığı yönündeki ayırmadan vazgeçmesi karşısında, usul anlaşmaları bakımından da bu ayırmadan vazgeçilmesi kanımızca tutarlı bir yaklaşımdır.

Maddenin dördüncü fıkrasında ise zımnen usul anlaşması akdetme imkânını kısıtlama işlevi görecektir bir hüküm sevk edilmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre, şayet bir uyuşmazlıkta davanın tarafları uygulanacak hukuk konusunda herhangi bir beyanda bulunmamışlarsa, hâkimin bu konuya tarafların dikkatini çekmesi ve gerekirse re'sen ilgili kanunlar ihtilafı kuralını uygulaması gerekmektedir (m 9/4). Dolayısıyla, taraflar dilekçelerinde iddia ve savunmalarını Fransız hukukuna dayandırmış olsalar dahi, tarafların somut olayda uygulama alanı bulan kanunlar ihtilafı kuralının işaret ettiği hukuk yerine Fransız hukukunun uygulanmasını gerçekten isteyip istemediği konusunda hâkimde bir şüphe oluşması durumunda, hâkimin konuyu re'sen gündeme getirmesi gerekecektir⁵⁹. Bu durumda hâkimin tarafların bu konuya dikkatlerini çekerek somut olayda uygulama alanı bulacak kanunlar ihtilafı kuralları gereği yabancı bir hukukun uygulanabileceğini belirtmesi ve şayet taraflar arasında kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanmaması yönünde bir uzlaşma olmadığı sonucuna varırsa da ilgili kanunlar ihtilafı kuralı ve işaret ettiği yabancı hukuku re'sen uygulaması gerekecektir. Hâkimin bu konuda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeyerek kanunlar ihtilafı kuralını uygulamaması durumunda vereceği kararın üst yargı mercilerince bozulacağı da açıklayıcı raporda açık bir şekilde belirtilmiştir⁶⁰. O hâlde, çalışma grubunun usul anlaşmalarına dair belirlilik sağlamayı amaçladığını yansıtan bu düzenleme uyarınca, hâkimlerin tarafların kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanmaması yönünde bir iradeleri bulunduğundan emin olmadıkça ortada bu yönde bir anlaşma olduğu sonucuna varmamaları gerekmektedir. Kanımızca bu da yerinde bir tercihtir. Uygulamada yabancı hukukun uygulanmasının yarattığı zorlukları en azından teorik düzlemde aşabilmek için usul anlaşmalarının faydalı bir yöntem teşkil edebileceği ve bu bakımdan Türk hukukunda da bu tür anlaşmaların yapılmasına imkân tanınmasının isabetli olabileceği kanaatindeyiz⁶¹. Ancak bu imkânın tanınması durumunda tıpkı tasarıda öngörüldüğü şekilde bir denetim mekanizmasının da öngörülmesi gerektiği ve ancak bu sayede bu anlaşmalarla hedeflenen amaca ulaşılabileceği kanaatindeyiz.

3. Yabancı hukukun içeriğinin tespiti

Tasarının 1. kitabında yer alan düzenlemeler arasında yer alan dikkat çekici noktalardan bir diğeri de yabancı hukukun içeriğinin tespitine ilişkin 14. madde hükmüdür. Hükmün ilk fıkrası, konuya ilişkin genel kuralı ortaya koymuş ve yabancı hukukun somut olayda uygulanacak ilgili hükümlerinin araştırılması konusunda esas sorumluluğu hâkime yüklemiştir⁶². Tasarının bu açıdan herhangi bir yenilik öngörmediği görülmektedir. Zira zaten mevcut sistemde de kanunlar ihtilafı kurallarının gerek hâkim tarafından re'sen uygulandığı gerekse de tarafların talebi üzerine uygulandığı hâllerde yabancı hukukun içeriğini tespit konusunda esas sorumluluk yine hâkimin üzerindedir⁶³.

Bununla beraber, yabancı hukukun içeriğinin araştırılması faaliyetinde tarafların rolüne de tasarıda yer verilerek, tarafların bu konuda hâkime yardımcı olacağı belirtilmiştir. Açıklayıcı raporda kanunlar

⁵⁹ Rapor, 25-26.

⁶⁰ Rapor, 26.

⁶¹ Aynı yönde bkz. Erkan - Yöney, "MÖHUK", 68-69.

⁶² Gilles Cuniberti, "Foreign Law under the French Draft PIL Code", *EAPIL Blog* (Erişim 13 Eylül 2024), para. 10.

⁶³ Corneloup, "France", 171; Hausmann, "Foreign Law", 10; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 94-95.

ihtilafı kurallarının re'sen uygulanmasının doğuracağı iş yükünün tamamen hâkime yüklenmesinin ne makul ne de gerçekçi olacağı, bu nedenle de tarafların yardım ödevine kanunda açıkça yer verilmesi suretiyle taraflara daha aktif bir rol verilmesinin gerekli görüldüğü belirtilmiştir⁶⁴. Açıklayıcı rapordaki bu ifadeye karşın bu düzenlemenin de mevcut sisteme nazaran bir yenilik teşkil ettiğini söylemek kanımızca mümkün görünmemektedir; zira hâlihazırda da tarafların hâkime aktif bir şekilde yardımda bulunmaları beklenmektedir⁶⁵. Öyle ki, yabancı hukukların içeriğinin araştırılması konusunda en yaygın yöntem, “*certificat de coutume*” adı verilen ve ilgili yabancı hukuka dair uzmanlığı olan kişilerin görüşlerine yer verilen yazılı taraf delillerine başvurmadır⁶⁶. Bununla beraber, bu düzenlemenin yabancı hukukun içeriğinin tespiti faaliyeti bakımından hâkim ile tarafların sorumluluklarını kanuni düzlemde dengelemeyi amaçladığı anlaşılmaktadır⁶⁷. Zira tasarıda kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanmasında re'sen uygulama sistemine geçişin öngörülmesi karşısında, tarafların yabancı hukukun tespiti bakımından herhangi bir sorumlulukları olmayacağı yönünde bir intiba oluşmamasının hedeflendiği ve yine taraflardan hâkimlere yardımcı olmalarının beklendiği ortaya konmuş olmaktadır.

Maddenin ikinci fıkrası ise yabancı hukukun içeriğinin araştırılmasında hâkimlerin geniş bir takdir yetkisi olduğunu somutlaştıran bir düzenlemedir. Yabancı hukukun içeriğinin her türlü yöntemle ortaya konabileceğini hükme bağlayan düzenleme, ayrıca sınırlı sayıda olmamak üzere bu yöntemlere birkaç örnek de vermiştir. Hükme göre, taraflarca ibraz edilen uzman görüşleri ve mahkeme tarafından atanacak bilirkişilerin görüşlerine başvurulabilecektir. Hüküm, taraflarca getirilen uzman görüşü ile mahkeme tarafından atanan bilirkişinin görüşüne atfedilecek ağırlık bakımından da herhangi bir fark gözetmemiştir⁶⁸. Bu durum karşısında, az önce bahsetmiş olduğumuz “*certificat de coutume*” adı verilen uzman görüşlerine tasarının kanunlaşması hâlinde de sıklıkla başvurulmaya devam edeceğini öngörmek kanımızca hatalı bir beklenti olmayacaktır⁶⁹. Hüküm, ayrıca mahkeme tarafından bilirkişi atanacağı hâlleri de özel olarak ele almış ve görüşlerine başvurulacak kuruluşların Fransa merkezli olabileceği gibi yabancı uzman kuruluşlar da olabileceğini düzenlemiştir. Bu durumda örneğin Alman mahkemelerince sıklıkla başvuru alan Almanya merkezli Max Planck Enstitülerine⁷⁰ Fransız mahkemelerince de başvurulması önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Tasarının kanunlaşması durumunda mahkemelerce bu imkâna hangi sıklıkla başvurulacağını tahmin etmek kolay olmasa da doğrudan kanunda bu yönde bir düzenlemeye yer verilmesinin faydalı olduğu kanaatindeyiz⁷¹. Zira kanımızca böyle bir düzenleme hâkimlerin yabancı hukukun içeriğinin tespiti için başvurabilecekleri yöntemlerin ne kadar geniş olduğunu daha net görmelerini sağlayabileceği gibi, yabancı hukukun içeriğinin tespit edilemediği sonucuna kolayca varmalarını da bir ölçüde engelleyebilecektir. Bu açıdan söz konusu düzenlemenin Türk hukuku açısından da iyi bir örnek teşkil ettiğini düşünüyoruz. Nitekim Türk hukukunda da hâkimlerce bu yola başvurulması önünde medeni usul hukuku kaynaklı bir engel yer almadığı kanaatindeyiz. Bununla beraber, medeni usul hukuku

⁶⁴ Rapor, 26.

⁶⁵ Düzenleme Türk hukukundaki düzenlemeye de paraleldir, bkz. MÖHUK m. 2/1: “*Hâkim, Türk kanunlar ihtilâfı kurallarını ve bu kurallara göre yetkili olan yabancı hukuku re'sen uygular. Hâkim, yetkili yabancı hukukun muhtevasının tespitinde tarafların yardımını isteyebilir.*”

⁶⁶ Audit - D'Avout, *DIP*, 307; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 527; Corneloup, “France”, 171; Hausmann, “Foreign Law”, 11; Mayer - Heuzé, *DIP*, 145; Nishitani, “General Report”, 23; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 95; Ergin Nomer, *Davada Yabancı Kanun* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1972), 95.

⁶⁷ Rapor, 26.

⁶⁸ Cuniberti, “Foreign Law”, para. 15.

⁶⁹ Benzer yönde bkz. Cuniberti, “Foreign Law”, para. 11.

⁷⁰ Max Planck Enstitüleri, Alman fizikçi Max Planck'ın adıyla anılan, Almanya merkezli bağımsız bir araştırma kuruluşudur. Bünyesinde, aralarında hukukun farklı dallarına ilişkin olanlar da dahil olmak üzere, seksenden fazla sayıda araştırma enstitüsü bulunmaktadır. Enstitüler hakkında genel bilgi için bkz. <https://www.mpg.de/institutes> (Erişim 8 Eylül 2024).

⁷¹ Yabancı akademik kurumlara başvurulabilmesi imkânını olumlu karşılayan ve umut verici bulan görüş için bkz. Cuniberti, “Foreign Law”, para. 16-17.

uygulamamızda bilirkişilere ödenen ücretler düşünüldüğünde, ekonomik zorluklar maalesef bu konuda doğal bir engel oluşturmaktadır⁷².

İkinci fıkra hükmüne benzer şekilde üçüncü fıkra hükmü de yenilik getirmekten ziyade açıklayıcı nitelikte bir düzenlemedir ve hâkimlerin sahip olduğu bir diğer imkânı ortaya koymaktadır. Bu hüküm uyarınca, yabancı hukukun içeriğinin tespitinde adli yardımlaşmadan da faydalanılabilecektir. Hüküm hem uluslararası düzlemde öngörülen hem de AB nezdinde öngörülen adli yardım mekanizmalarına atfı yapmaktadır (m. 14/3). Bu çerçevede, m. 14'ün ilk üç fıkrasının Fransız hukukundaki mevcut anlayışa nazaran yenilik arz etmeyen, ancak yabancı hukukun içeriği konusunda hâkimlerin sahip olduğu imkânları örnek yoluyla sayması bakımından Türk hukukundan farklılaşan hükümler olduğu söylenebilecektir.

Maddenin Fransız hukukundaki mevcut sisteme nazaran farklılık arz eden noktası ise dördüncü fıkrasıdır. Söz konusu düzenleme, yabancı hukukun içeriğinin tespitinde taraf delillerine başvurulabileceği yönündeki ikinci fıkra düzenlemesine bir eklemede bulunmakta ve bu delillerin değerlendirilmesi bakımından bir yenilik öngörmektedir. Tasarıdaki hükme göre, hâkim gerekli görürse taraflarca ibraz edilen yazılı delillerde görüşlerine başvurulmuş uzmanların dinlenmesi ve sorgulanabilmesi mümkündür⁷³. Fransız hukukunda hâlihazırda uygulanagelen sistemde bilirkişilerin mahkemede dinlenmesi ve sorgu yahut çapraz sorguya tâbi tutulması gibi bir uygulama bulunmadığından⁷⁴, söz konusu düzenleme Fransız usul hukuku açısından bir değişiklik teşkil etmektedir. Bu yönde bir değişiklik öngörülmesi, "*certificat de coutume*" adı verilen taraf delillerine ilişkin uygulamada çeşitli sorunlar yaşanmasından kaynaklansa gerektir. Nitekim bu delillere sıklıkla başvurulmasına karşın bu durumun özellikle de görüş bildiren kişilerin tarafsızlığına ilişkin çeşitli soru işaretlerini beraberinde getirdiği doktrinde ifade edilmiştir⁷⁵. Zira taraflarca ücreti mukabilinde temin edilen taraf delili niteliğindeki bu belgeler, çoğunlukla taraflarca kendi pozisyonlarını desteklemek amacıyla kullanılmakta ve bu durumun doğal bir sonucu olarak da her iki tarafça sunulan belgelerdeki bilgiler birbiriyle çelişebilmektedir⁷⁶. Doktrinde bu çelişkiyi giderebilmek için hâkimlerin görüşlerine başvurulmuş kişileri duruşmaya çağırması, kendilerine sorular sorması ve çapraz sorguya davet etmesi yönteminin faydalı olacağı savunulsa da Fransız usul hukukunda böyle bir uygulama yer almadığından sorun bu yöntemle de çözülememekteydi⁷⁷. İşte, tasarıda yer alan düzenleme tam da bu sorunu çözmeyi hedeflemekte ve doktrinin bu yöndeki çağrılarını karşılık vermektedir. Bu değişikliği yerinde görmekte ve Türk hukukunda da medeni usul hukukumuzun imkân tanıdığı bu yönteme yabancı hukukun içeriğinin tespiti faaliyeti esnasında başvurulabileceğini düşünmekteyiz⁷⁸.

Maddenin son fıkrası ise yabancı hukukun içeriğinin tespit edilememesi ihtimaline ilişkindir. Düzenlemede yabancı hukukun içeriğinin tüm araştırmalara rağmen tespit edilememesi hâlinde *lex fori* olan Fransız hukukunun uygulanacağı öngörülmüştür (m. 14/5). Bu düzenleme, günümüzde karşılaştırmalı hukukta yaygın şekilde kabul gören anlayışın tasarıda da kabul gördüğü anlamına

⁷² Bu yönde bkz. Erkan, "Yabancı Hukuk", 549; Erkan - Yöney, "MÖHUK", 63.

⁷³ Esasen ikinci fıkra hükmünün Fransızca orijinal metninde hâkimin bir "*confrontation*" düzenleyeceğinden bahsedilmektedir. İlk bakışta ne anlama geldiği çok açık olmayan bu kelimenin, ifade ettiğimiz üzere görüşlerine başvurulmuş uzmanların taraflar ve/veya hâkimce sorguya tâbi tutulabilmesi şeklinde yorumlanması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir (Cuniberti, "Foreign Law", para. 13).

⁷⁴ Cuniberti, "Foreign Law", para. 12; Corneloup, "France", 171; Mayer - Heuzé, *DIP*, 145; Nishitani, "General Report", 24.

⁷⁵ Audit - D'Avout, *DIP*, 307; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 527; Corneloup, "France", 171; Mayer - Heuzé, *DIP*, 145; Nishitani, "General Report", 23-24; Nomer, *Yabancı Kanun*, 101.

⁷⁶ Audit - D'Avout, *DIP*, 307; Mayer - Heuzé, *DIP*, 145; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 96.

⁷⁷ Corneloup, "France", 171; Mayer - Heuzé, *DIP*, 145; Nishitani, "General Report", 24; Yöney, *Yabancı Hukuk*, 96 dn. 109.

⁷⁸ Aynı yönde bkz. Erkan, "Yabancı Hukuk", 552; Erkan - Yöney, "MÖHUK", 72-73.

gelmektedir. Nitekim Fransız hukukundaki mevcut anlayış⁷⁹ da Türk hukukunda MÖHUK m. 2/2 hükmünde öngörülen çözüm⁸⁰ de aynı yöndedir.

Son olarak, nüfus kütüğü nezdinde yabancı hukukun içeriğinin araştırılması konusunu düzenleyen 10. madde hükmüne de değinmekte fayda bulunmaktadır. Mahkemeler nezdinde yapılacak incelemeyi ayrıntılı bir biçimde düzenleyen 14. madde hükmünden bağımsız şekilde düzenlenen bu hüküm, nüfus memurlarınca kural olarak Fransız maddi hukukunun uygulanacağını belirtmekte; yabancı bir hukukun uygulanmasının ise ancak bu durumu ileri süren tarafın ilgili yabancı hukukun içeriğini ispatlaması durumunda söz konusu olacağını düzenlemektedir (m. 10). Görülebileceği üzere, Fransız yargı makamları nezdinde yabancı hukukun içeriğinin araştırılması konusunda esas sorumluluk hâkime yüklenmiş ve taraflara yalnızca hâkime yardım yükümlülüğü yüklenmesine karşın, ilgili merci bir yargı merci olmadığı durumda bu anlayıştan ayrılmış ve yabancı bir hukuk uygulanması gerektiğini ileri süren tarafa bu hukukun içeriğini ortaya koyma yükümlülüğü yüklenmiştir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda ise Fransız maddi hukuku uygulama alanı bulacaktır. Açıklayıcı raporda söz konusu m. 10 hükmüne neden ihtiyaç duyulduğuna dair herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Kanaatimizce yabancı hukukun içeriğini tespit faaliyetinin idari makamlar için yaratacağı zorluklar nedeniyle böyle bir hüküm getirilmiş olmalıdır. Öte yandan, tek gerekçenin bu husus olamayacağı ve hükmün sevk edilme amaçları arasında yaratacağı maddi sonucun da bulunduğu kanaatindeyiz. Zira bu hüküm uyarınca en az biri yabancı olan bir çift Fransa'da evlenmek istediği durumda, Fransız makamları, tarafların aksi yönde bir talebi olmadıkça, yalnızca Fransız maddi hukukundaki evlenme şartlarını araştırarak ve bu şartlara bir aykırılık olmadığı hâllerde de çifti evlendirecektir. Bu durumda kendi milli hukukuna göre evlenmesi mümkün olmayan kişilerin Fransız hukukuna uygun olması şartıyla evlenmelerinin mümkün olduğu sonucuna varılacaktır. Böyle bir hükmün özellikle de eşcinsel evlilikler bakımından önem taşıdığı kanaatindeyiz⁸¹. Zira benzer bir anlayışı kabul eden Hollanda hukukunda⁸² tescilli hayat ortaklığı, İsveç hukukunda⁸³ ise evlenme ehliyeti bakımından tarafların bu ülkelerle bağlantıları olmasa bile *lex fori* uygulanmakta ve bu sayede eşcinsel evliliği kabul etmeyen devlet vatandaşlarının bu ülkelerde evlenebilmeleri mümkün olmaktadır⁸⁴. Fransız tasarısındaki düzenlemenin idare açısından yaratacağı kolaylığın yanında, söz konusu liberal anlayışın da bir yansıması olduğunu ve eşcinsel evliliklere izin vermeyen hukuk düzenlerindeki kuralların taraflar ileri sürmedikçe bir evlenme engeli olarak görülmemesini sağlamak amacını da taşıdığını tahmin etmekteyiz.

4. Atıf

Tasarının birinci kitabında düzenlenen ve değinmekte yarar gördüğümüz kanunlar ihtilafına ilişkin son kurum, atıf (*renvoi*) teorisidir. Atıf, kanunlar ihtilafı kurallarının ne şekilde uygulanacağını ele alan 9. maddede düzenlenmemiş ve doğrudan bağımsız bir maddede ele alınmıştır. Tasarının 8. maddesi, atıf kurumunun kabulü yönünde bir düzenlemeye yer vermiştir⁸⁵. Hükmün ilk cümlesine göre, kanunun özel hükümlerinde aksi yönde bir düzenlemeye yer verilmediği müddetçe, kanunlar ihtilafı kurallarının işaret ettiği yabancı hukuk içerdiği kanunlar ihtilafı kurallarını da içerecek şekilde uygulanacaktır.

⁷⁹ Bureau - Muir Watt, *DIP*, 526; Corneloup, "France", 173; Mayer - Heuzé, *DIP*, 151; Audit - D'Avout, *DIP*, 309.

⁸⁰ MÖHUK m. 2/2: "Yabancı hukukun olaya ilişkin hükümlerinin tüm araştırmalara rağmen tespit edilememesi hâlinde, Türk hukuku uygulanır."

⁸¹ 19 Mayıs 2013 tarihinde yürürlüğe giren değişiklik sonrası Fransız Medeni Kanunu eşcinsel evliliklere izin vermektedir. Bu Kanunun 143. maddesine göre evlilik, farklı cinsiyetlerden iki kişi arasında yapılabileceği gibi, aynı cinsiyetten iki kişi arasında da yapılabilir.

⁸² Hollanda Medeni Kanunu m. 10:60.

⁸³ İsveç Evlilik ve Vesayete İlişkin Bazı Uluslararası Hukuki İlişkiler Hakkında Kanun m. 1, 2.

⁸⁴ Sibel Özel, "Milletlerarası Özel Hukukta Uygulanacak Hukukun *Lex Fori* Esasına Göre Belirlenmesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 28/2 (Aralık 2022), 973.

⁸⁵ Bu tercihin AB hukuku düzenlemelerindeki güncel yaklaşım gözetildiğinde modası geçmiş bir anlayışı yansıttığı yönünde bkz. Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 509. Nitekim açıklayıcı raporda da karşılaştırmalı hukukta ve başta Lahey Sözleşmeleri olmak üzere milletlerarası sözleşmelerde güncel gelişmelerin atfın kabul edilmemesi yönünde gerekçeler oluşturduğu ifade edilmiştir (Rapor, 18).

Açıklayıcı raporda atfın neden kabul edildiği konusunda açıklamalarda bulunulmuştur. Çalışma grubu, bu tercihe iki sebep göstermiştir⁸⁶. Bunlardan ilki, Fransız Yargıtayının yakın tarihli içtihatlarında da atfın kabul görmeye devam etmesidir. Gerçekten de Fransız hukukunda meşhur *Forgo* kararından⁸⁷ bu yana atfın teorisi uygulanmaya devam etmektedir⁸⁸. Bu bakımdan, çalışma grubunun atfın kurumu özelinde yerleşik içtihatlardan ayrılmamayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Gösterilen ikinci sebep ise atfın kurumu sayesinde hâkim açısından uygulanması daha kolay bir hukukun uygulanması imkânının gündeme gelebilecek olmasıdır. Raporda bu gerekçeye yeknesak AB hukukundan bir örnek de verilmiştir. Buna göre, AB Miras Tüzüğü m. 34/1(a) hükmünde uygulanması gereken üçüncü devlet hukukunun kanunlar ihtilafı kurallarının bir AB üyesi devlet hukukuna işaret etmesi durumunda atfın uygulanmasının öngörülmesi, aynı düşüncenin AB hukukundaki görünümüdür⁸⁹.

Öte yandan, hükmün ilk cümlesi atfı kabul etmekle beraber, ikinci cümlesi atfın uygulama alanını önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Düzenleme uyarınca Fransız makamlarının yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarını uygulama yükümlülüğü, ancak tarafların bu yönde bir talebi olması durumunda söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, kanunlar ihtilafı kurallarının re'sen uygulandığı sisteme geçiş öngören kanun tasarısı, atfın konusunda bu anlayıştan ayrılmış ve Fransız kanunlar ihtilafı kurallarının yabancı bir hukuka işaret etmesi durumunda hâkimin kural olarak ilgili hukukun maddi hukuk düzenlemelerini uygulayacağını, bu hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanması içinse tarafların bu yönde bir talebi bulunması gerektiğini düzenlemiştir. Açıklayıcı raporda bu tercihe de değinilmiş ve atfın uygulanması hâkim açısından her zaman kolay olmadığından hâkimlerin bu konudaki yükünü azaltmak amacıyla bu yönde bir çözümün kabul edildiği belirtilmiştir⁹⁰.

Çalışma grubunun bu tercihi doktrinde eleştirilmiştir⁹¹. Bu görüşe göre, bu tercih iki açıdan sorunludur. İlk olarak, atfın uygulanmasının tarafların talebine bağlanması hukuki belirliliğe hizmet etmeyecektir. Zira bu durumda dava açılmadan önceki aşamada taraflardan birince atfa başvurulması yönünde bir talep gelip gelmeyeceği bilinmediğinden, uyuşmazlığa uygulanacak hukukun kesin olarak tespiti mümkün olmayacaktır. İkinci olarak ise bu tercih açıklayıcı raporda iddia edildiğinin aksine hâkimler açısından kolaylık değil aksine zorluk yaratacaktır. Yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının Fransız hukukuna iade atfı yaptığı hâllerde, tarafların bu yönde bir talepte bulunmaması durumunda yabancı hukukun maddi hukuk hükümlerinin uygulanması gerekecektir. Bu durum da hâkim açısından kolaylık değil, aksine Fransız hukuku yerine yabancı bir hukuku uygulanması sonucunu yaratacak bir zorluk teşkil edecektir⁹². Doktrinde dile getirilen bu eleştiriye biz de kısmen hak vermekteyiz. Gerçekten de davacının atfın kurumunun uygulanmasını istemediği ve dava dilekçesinde buna başvurmadığı, ancak davalının cevap dilekçesinde atfın uygulanmasını talep ettiği durumda, davacının ilk dilekçesinde iddialarını dayandırdığı hukuk artık uygulanmayacağından davacının taleplerini farklı bir hukuka göre baştan revize etmesi gerekecektir. Bu durumun hukuki belirliliğe hizmet edeceğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bununla beraber, söz konusu düzenlemenin yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının Fransız hukukuna iade atfı yaptığı hâllerde hâkime kolaylık yerine zorluk yaratacağı düşüncesine ise katılmamaktayız. Zira uygulamada iade atfı sonucu *lex fori* Fransız hukukunun

⁸⁶ Rapor, 18.

⁸⁷ Kararın özeti için bkz. Süheyla Balkar Bozkurt, "Uluslararası Özel Hukuk'ta Bitmeyen Tartışma: Atf (Renvoi) Teorisi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2*: Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan, C. 2 (Temmuz 2014), 800-801.

⁸⁸ Audit - D'Avout, *DIP*, 259; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 586; Mayer - Heuzé, *DIP*, 163; Balkar Bozkurt, "Atf", 802.

Öte yandan, Fransız Yargıtayı içtihatları incelendiğinde, bazı hâllerde atfın teorisinin uygulama alanı bulmadığı görülmektedir. Örneğin, irade serbestinin hâkim olduğu ve hukuk seçimine imkân tanınan alanlarda tarafların iradelerine üstünlük tanınması arzu edildiğinden atfın uygulanmamaktadır (Audit - D'Avout, *DIP*, 264; Bureau - Muir Watt, *DIP*, 586; Mayer - Heuzé, *DIP*, 168; Balkar Bozkurt, "Atf", 816). Benzer şekilde, alternatifli bağlama kuralları içeren kanunlar ihtilafı kuralları bakımından da varılacak sonucun gözetildiği varsayıldığından atfa başvurulmamaktadır (Mayer - Heuzé, *DIP*, 168; Balkar Bozkurt, "Atf", 816).

⁸⁹ Rapor, 18-19.

⁹⁰ Rapor, 19.

⁹¹ Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 509.

⁹² Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 509.

uygulanacağını gören tarafların ve hele de Fransız maddi hukukunun uygulanmasının lehine bir sonuç yaratacağını gören tarafın, atfın uygulanması yönünde bir talepte bulunmaması kanımızca düşük ihtimaldir. Dahası, tasarıda yer alan düzenleme tarafların talebi olmadığında hâkimin atfa başvurmak zorunda olmadığını ortaya koymakta, ancak lafzından anlaşıldığı kadarıyla hâkimin gerekli gördüğü hâllerde atfa başvurusunu engellemektedir. Dolayısıyla, yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının Fransız hukukuna iade atıfta bulunduğunu gören bir hâkimin bu durumda kendisini bekleyen yoğun iş yükünden kurtulmak adına bu iade atfı re'sen dikkate alması kanımızca oldukça yüksek bir ihtimaldir. İkinci gerekçeye yönelik bu itirazımıza karşın bizce de düzenlemenin yarattığı hukuki belirsizlik doktrindeki bu eleştiriyi haklı çıkarmaktadır. Bu bakımdan, kanımızca çalışma grubunca esasen atif teorisine gerçek anlamda bir ihtiyaç olup olmadığının yeniden değerlendirilmesi ve bu tezinin kabulünün gerçekten her tür uyuşmazlık bakımından kabulünde fayda görülüyorsa, bu durumda bu kararın tam olarak arkasında durulması ve tarafların bu yönde bir talebi olup olmadığına bakılmaksızın hâkimlerce, tıpkı kanunlar ihtilafı kurallarının re'sen uygulanacağını öngören m. 9/1 hükmünde olduğu gibi, yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının da re'sen uygulanacağını kabul edilmesi uygun olacaktır.

Atfa ilişkin m. 8 hükmüne dair ele almak istediğimiz son nokta, düzenlemede atfın nerede kesileceği bakımından herhangi bir düzenleme yer almamasıdır⁹³. Türk hukukunda MÖHUK m. 2/3 hükmünde⁹⁴ açıkça tek dereceli bir atif sistemi kabul edildiği ortaya konmasına karşın, Fransız tasarısında bu yönde bir açıklık yer almamaktadır. Benzer şekilde, açıklayıcı rapor incelendiğinde de bu konuda bir sınırlama öngörülmediği görülmektedir. Bu durumda taraflar bu yönde talepte bulunduğu sürece atfa başvurulmaya devam edileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Kanımızca hüküm bu hâliyle bu açıdan da hukuki belirlilik ilkesine hizmet etmemektedir. Bunun yerine atfın hangi derecede kesileceğinin de hükümde açıkça belirtilmesi daha isabetli bir yaklaşım olurdu.

B. Milletlerarası yetki

Tasarının 1. kitabında yer alan kanunlar ihtilafına ilişkin başlıca düzenlemelere değindikten sonra, çalışmamızın bu bölümünde aynı kitapta yer alan milletlerarası yetkiye ilişkin ilginç bulduğumuz düzenlemeleri ana hatlarıyla ele alacağız. Milletlerarası yetki alanına dair hükümler incelendiğinde ilk olarak dikkat çeken husus, Fransız hukukunda milletlerarası yetki alanında hâlihazırda uygulanagelen karma sistemin uygulanmaya devam edeceğinin öngörülmesidir. Fransız hukukunda yeknesak AB hukukunda yer alan milletlerarası yetkiye ilişkin düzenlemelerin uygulama alanı bulmadığı hâllerde uygulama alanı bulan ulusal milletlerarası yetki sisteminde kural olarak iç hukukun yer itibarıyla yetki kuralları Fransız mahkemelerinin milletlerarası yetkisini de tayin etmekte, ancak bu kuralların yanı sıra milletlerarası nitelikli uyuşmazlıklar özelinde bazı ek düzenlemelere de yer verilmektedir⁹⁵. Tasarının 15. madde hükmü de aynı anlayışın süreceğini ortaya koymaktadır. Hükme göre, kanunda aksi öngörülmediği müddetçe Fransız mahkemelerinin milletlerarası yetkisi, başta davalının yerleşim yeri veya mutad meskenine ilişkin yetki kuralları olmak üzere, iç hukukun yetki kuralları ışığında tespit edilecektir. Açıklayıcı raporda bu anlayışın yetki tesisi bakımından kolaylık sağlaması nedeniyle kabul

⁹³ Gilles Cuniberti, "Renvoi under the French Draft PIL Code", *EAPIL Blog* (Erişim 13 Eylül 2024), para. 5.

⁹⁴ MÖHUK m. 2/3: "Uygulanacak yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının başka bir hukuku yetkili kılması, sadece kişinin hukuku ve aile hukukuna ilişkin ihtilâflarda dikkate alınır ve bu hukukun maddî hukuk hükümleri uygulanır."

⁹⁵ Audit - D'Avout, *DIP*, 376; Arnaud Nuyts, *Study on Residual Jurisdiction (Review of the Member States' Rules concerning the "Residual Jurisdiction" of their courts in Civil and Commercial Matters pursuant to the Brussels I and II Regulations): General Report*, Study JLS/C4/2005/07-30-CE, 2007 (Erişim 2 Mayıs 2023), 17; Can Yöney, *Milletlerarası Usul Hukukunda Münhasır Yetki* (İstanbul: On İki Levha, 2024), 26.

edildiği belirtilmiştir⁹⁶. Hüküm bu hâliyle yine karma sistemi esas alan Türk hukukuyla da uyumlu olup, MÖHUK m. 40 hükmüne⁹⁷ oldukça benzemektedir⁹⁸.

Hâlihazırda Fransız ulusal hukukunda iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları dışında kalan ve milletlerarası yetki alanına özel yetki kuralları, *forum necessitatis* ilkesine bağlı istisnai yetki ile Fransız Medeni Kanunu m. 14 ve 15 hükümleri uyarınca Fransız vatandaşlığına bağlanan tamamlayıcı yetkidir. Tasarının 1. kitabında bu iki yetki kuralına bir kez daha yer verilmiş, 2. kitabında ise bu ikiliye ek bazı yeni milletlerarası yetki kuralları sevk edilmiştir. Biz çalışmamızı yalnızca tasarının 1. kitabıyla sınırladığımızdan, çalışmamızın bu kısmında yalnızca bu iki konuya ilişkin düzenlemeleri ele alacağız.

1. Forum necessitatis

Tasarının 1. kitabında iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarına atıf yapılmaksızın milletlerarası yetki alanına özel olarak sevk edilen düzenlemelerin başında, 18. maddede yer alan ve *forum necessitatis* ilkesini temel alan yetki kuralı gelmektedir. *Forum necessitatis* terimi kısaca yabancılık unsuru barındıran uyuşmazlıklarda hiçbir devlet mahkemesinin kendisini yetkili bulmaması ihtimalinde, hakkına ulaşmak için mahkemeye başvurmak zorunda kalan tarafın mahkemeye erişim hakkını kullanabilmesini temin etmek amacıyla karşılaştırmalı hukukta ortaya çıkmış bir kavram olarak tanımlanabilir. Bu kavram sayesinde, genel ve özel yetki kuralları ışığında milletlerarası yetkisi tesis edilemeyen bir devlet mahkemesi, davacının mahkemeye erişim hakkını kullanabilmesi adına kendisine istisnai olarak yetki tanıyabilmektedir⁹⁹. Hâlihazırda Belçika¹⁰⁰, Hollanda¹⁰¹, İsviçre¹⁰² ve Meksika¹⁰³ hukuku gibi bazı hukuk düzenlerinde *forum necessitatis* ilkesi temelli milletlerarası yetki kurallarına kanuni düzenlemelerde yer verilmiştir.

Fransız hukukunda ise yabancılık unsuru barındıran uyuşmazlıklarda Fransız mahkemelerinin *forum necessitatis* ilkesine dayanarak yetki tesis edebileceğini düzenleyen herhangi bir kanuni düzenleme an itibariyle bulunmamaktadır. Bununla beraber, yargı kararlarında bu ilke kabul görmekte ve mahkemeye erişim hakkının kullanılabilmesi adına hukuki ve fiili imkânsızlık hâllerinde mahkemelerin kendilerini yetkili görmelerine imkân tanınmaktadır¹⁰⁴. Tasarıda da bu fiili uygulamaya kanuni bir dayanak getirildiği görülmektedir. Öyle ki m. 18 hükmü uyarınca, diğer yetki kurallarına göre Fransız mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin tesis edilemediği hâllerde, şayet davacıdan uyuşmazlığın yakın bir bağlantı içerisinde olduğu bir devlet mahkemesinde dava açması veya açtığı davayı sürdürmesi makul bir şekilde beklenemezse veya bunun imkânsız olduğu anlaşılırsa, mahkemece istisnai olarak yetki tesis edilebilecektir. Hükümün ikinci fıkrası, bu istisnai düzenleme ışığında yetki tesis edilebilmesi için uyuşmazlığın Fransa ile yeterli düzeyde bağlantısı bulunmasını da şart koşmaktadır.

Hukukumuzda da hâlihazırda *forum necessitatis* ilkesini esas alan herhangi bir somut milletlerarası yetki kuralı bulunmamaktadır¹⁰⁵. Bu çerçevede, Fransız tasarısında yer alan düzenlemeyi biz de faydalı

⁹⁶ Rapor, 15.

⁹⁷ MÖHUK m. 40: "Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini, iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları tayin eder."

⁹⁸ Türk milletlerarası usul hukukunda karma sistemin kabul edildiği yönünde bkz. Çelikel - Erdem, *MÖH*, 567; Özel vd., *MÖH*, 580; Begüm Süzen, *Tanıma ve Tenfiz Davalarında Kararı Veren Mahkemenin Yetkisinin Denetimi* (İstanbul: On İki Levha, 2016), 21.

⁹⁹ A. İpek Sarıöz Büyükalp, *Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri* (İstanbul: On İki Levha, 2018), 312-314; Gizem Ersen Perçin, "Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında 'Forum Necessitatis' İlkesi ve Türk Milletlerarası Yetki Kurallarına Etkisi", *Milletlerarası Usul Hukukunda Mahkemelerin Yetkisine İlişkin Güncel Tartışmalar*, ed. Sibel Özel - Hatice Selin Pürselim Arning (İstanbul: On İki Levha, 2021), 8 vd.; Louwrens R. Kiestra, *The Impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law* (Lahey: Springer, 2014), 105.

¹⁰⁰ Belçika Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu m. 11.

¹⁰¹ Hollanda Medeni Usul Kanunu m. 9.

¹⁰² İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu m. 3.

¹⁰³ Meksika Federal Medeni Usul Kanunu m. 565.

¹⁰⁴ Audit - D'Avout, *DIP*, 378-379; Sarıöz Büyükalp, *Adil Yargılanma*, 314.

¹⁰⁵ Bununla beraber, Yargıtay'ın 1945 tarihli bir kararında Türk mahkemelerinin fiili veya hukuki imkânsızlık hâllerini dikkate alarak yetki tesis etmesine imkân tanınmıştır, bkz. Yargıtay 2. HD, K. 1922 (06.04.1945) (Osman Fazıl Berki - Hilmi Ergüney,

buluyor ve Türk hukuku açısından da örnek teşkil edebileceğini düşünüyoruz. Kanımızca gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6 gerekse Anayasa m. 36 hükmüyle güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkına yabancılık unsuru barındıran uyuşmazlıklarda da tam olarak riayet edilebilmesi adına tıpkı Fransız tasarısında olduğu gibi *forum necessitatis* ilkesini esas alan bir milletlerarası yetki kuralının kabulü faydalı olacaktır¹⁰⁶.

2. Fransız vatandaşlığına bağlı olarak yetki tesisi

Tasarının milletlerarası yetki bakımından özel olarak sevk ettiği yetki kurallarından bir diğeri de m. 17/1'de yer almaktadır. Söz konusu düzenlemeye göre, kanunun diğer hükümlerine göre Fransız mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin tesis edilemediği hâllerde, davacı veya davalının Fransız vatandaşlığı Fransız mahkemelerinin yetkisini tesis edecektir. Uyuşmazlığın niteliğinden bağımsız olarak taraflardan yalnızca birinin Fransız vatandaşlığına Fransız mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğması sonucunu bağlayan bu ilginç düzenleme, kanun tasarısının getirdiği bir yenilik olmayıp ulusal hukuklarda yer alan aşırı yetki hâllerine tipik örnek olarak gösterilen¹⁰⁷ Fransız Medeni Kanunu m. 14 ve 15 hükümlerinin tekrarı niteliğindedir.

Peki çalışma grubu pek çok hukuk düzeninde aşırı yetki tesis ettiği kabul edilen bu kurallara neden tasarıda yer verme ihtiyacı hissetmiştir? Açıklayıcı raporda doğrudan bu konuya ilişkin özel bir başlık yer almakta ve bu başlıkta AB hukuku gibi entegrasyonun sağlandığı hukuk düzenlerinde bu kurallara herhangi bir ihtiyaç kalmadığı, ancak geri kalan hâllerde bu kuralların hâlen meşru bir menfaate hizmet ettiği savunulmuştur. Bu çerçevede, bu yetki kuralının temel olarak, Fransız vatandaşlarının AB üyesi olmayan üçüncü bir devlet mahkemesi nezdinde esaslı bir ayrımcılığa uğrama riskiyle karşı karşıya olduğu ancak yukarıda ele aldığımız m. 18'de düzenlenen *forum necessitatis* esasına dayanan yetki kuralının şartlarının da sağlanmadığı hâllerde¹⁰⁸ uygulama alanı bulmasının hedeflendiği belirtilmiştir¹⁰⁹.

Doktrinde açıklayıcı raporun bu yaklaşımı ikna edici bulunmamıştır¹¹⁰. Bu görüşe göre, eğer vatandaşlık esasına dayanan bu düzenlemeye yer verilmesinin gerekçesi, Fransız vatandaşlarının haklarını yabancı devlet mahkemelerinde aramaya karar verdiklerinde ayrımcılığa uğrayabilecekleri düşüncesi ise m. 17 hükmü yerine açıkça bu riski gözetken bir yetki kuralına yer vermek daha faydalı olurdu¹¹¹. Çok sayıda vatandaşı yabancı ülkelerde yaşayan tek devlet Fransa olmamasına karşın, uyuşmazlık türü fark etmeksizin vatandaşlık esaslı milletlerarası yetki kurallarının başlıca örneğinin Fransız hukuku olmaya devam etmesi de bu tercihi izah etmeyi zorlaştırmaktadır¹¹². Kanaatimizce de hele de tasarıda *forum necessitatis* esasına dayanan bir hüküm varken (m. 18), bu hükmün kapsamını bu ihtimali de kapsayacak şekilde tespit etmek yerine aşırı yetki tesisine kapı aralayan bu yetki kuralına yeniden yer verilmesi isabetli olmamıştır.

Bununla beraber, tasarıda neyse ki söz konusu tartışmalı yetki kuralının uygulama alanını daraltıcı birtakım düzenlemelere de yer verilmiştir. Dikkat çekici olduğunu düşündüğümüz bu düzenlemelerden

Yabancılar Hukuku ve Kanun İhtilafları ile İlgili Yargıtay Kararlarının Tahlil ve İzahları (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1963), 81).

¹⁰⁶ Benzer yönde bkz. Sarıöz Büyükalp, *Adil Yargılanma*, 341-342; Ersen Perçin, "Adil Yargılanma", 20; Faruk Kerem Giray, "5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunun Bazı Hükümlerinin Güncellenmesine İlişkin Görüş ve Öneriler", *MÖHUK'ta Reform*, ed. Sibel Özel vd. (İstanbul: On İki Levha, 2023), 98-99.

¹⁰⁷ Bu örnekler için bkz. Özel vd., *MÖH*, 740; Şanlı vd., *MÖH*, 686-687; Süzen, *Tenfiz*, 151-194.

¹⁰⁸ Çalışma grubunun üyeleri arasında yer alan *Nourissat*'ya göre, m. 18 hükmünün salt usulî unsurları göz önünde bulundurması böyle bir ihtimalle karşılaşılmasını mümkün kılmaktadır (Nourissat, "Draft Code of PIL", 242-243).

¹⁰⁹ Rapor, 17.

¹¹⁰ Milletlerarası yetkiye özel olarak sevk edilen az sayıda özel yetki kuralından birinin söz konusu anlayışı sürdüren m. 17 hükmü olmasının hayal kırıklığı olduğu yönünde bkz. Pascal De Vareilles-Sommières, "Jurisdiction of Courts under the French Draft PIL Code," *EAPIL Blog* (Erişim 13 Eylül 2024), para. 10.

¹¹¹ Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 511-512.

¹¹² Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 512.

ilki, m. 21 hükmüdür. Söz konusu düzenleme, davalının savunma haklarının ciddi şekilde ihlâli riskini doğurması durumunda Fransız mahkemelerinin tasarıda yer alan yetki kuralları ışığında doğan yetkisini, davacı açısından hak arama hürriyetinin ihlâli teşkil etmemesi şartıyla, kullanmamaya karar verebileceğini düzenlemektedir. İlk bakışta bir tür *forum non conveniens* düzenlemesini andıran bu düzenleme, açıklayıcı rapordan anlaşıldığı kadarıyla çalışma grubunca temelde m. 17/1 hükmünün uygulama alanını daraltmak amacıyla sevk edilmiştir. Öyle ki açıklayıcı raporda bu hüküm doğrudan m. 17/1 hükmünün başlığı altında ve bu hükümle birlikte ele alınmıştır. Dahası, düzenlemenin Fransız mahkemelerince bir tür *forum non conveniens* kuralı olarak değerlendirilemeyeceği ve bundan hareketle salt uyuşmazlığın yabancı bir devletle daha sıkı bir bağlantısı olduğu gerekçesiyle yetkisizlik kararı verilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir¹¹³. Söz konusu düzenlemenin m. 17/1 hükmünün uygulama alanını ne denli sınırlayabileceği doktrinde soru işaretiyle karşılanmıştır. Bizce de isabetli olan bu eleştiriye göre, bir devlet mahkemesinin kanundan doğan milletlerarası yetkisinin davalı açısından hak kaybı yaratacağı sonucuna varması için koyacağı psikolojik eşik, kuvvetle ihtimal oldukça yüksek olacaktır¹¹⁴ ve bu nedenle söz konusu imkân, m. 17 hükmünün yaratacağı riskleri bertaraf etmekte pratik anlamda pek de yeterli olmayacaktır.

Tasarı m. 17/1'de yer alan yetki kuralının uygulama alanını sınırlayan ikinci dikkat çekici düzenleme ise m. 17/5'te yer almaktadır. Bu hükme göre, başta yabancı ülkelerde bulunan taşınmazlara, Fransa dışında yürütülen icra takiplerine ve yabancı devletlerde yürütülen kamu hizmetlerinin işleyişine ilişkin olan uyuşmazlıklar olmak üzere, yabancı bir devlet mahkemesinin münhasır yetkili olduğu hâllerde söz konusu tamamlayıcı milletlerarası yetki kuralı uygulama alanı bulmayacaktır. Görülebileceği üzere söz konusu düzenleme, yabancı bir devlet mahkemesinin kendisini münhasır yetkili gördüğü hâllerde taraflardan birinin Fransız vatandaşlığına dayalı tamamlayıcı milletlerarası yetki tesisine imkân tanımamaktadır. Düzenleme, yabancı mahkemenin hangi tür uyuşmazlıklar bakımından kendisine münhasır yetki tanıdığına da bir önem atfetmemiş ve sınırlı sayıda olmamak üzere üç tane örneğe yer vermiştir¹¹⁵. Söz konusu düzenlemenin en azından yabancı devlet mahkemelerinin münhasır yetkisini gözeterek aşırı yetki tesis edebilecek hâlleri bir nebze de olsa azaltmaya yarayabileceği söylenebilir. Ancak bu düzenlemenin oldukça sınırlı bir uygulama alanı olduğu ve vatandaşlık temelli yetki tesisinin yaratacağı sakıncaların ancak çok sınırlı bir kısmını giderebileceğini de ifade etmek gerekir.

Sonuç

Türk hukukunu modernleşme sürecinin en başından bu yana çokça etkilemiş olan Fransız hukukunda 2024 yılı itibariyle halen milletlerarası özel hukuk alanını düzenleyen bağımsız bir kanun bulunmamaktadır. Bu eksikliği giderme amacıyla Fransız Adalet Bakanı'nın daveti üzerine yola çıkan çalışma grubunca bir kanun tasarısı hazırlanmış ve Mart 2022'de kamuoyuyla paylaşılmıştır. Biz de bu

¹¹³ Rapor, 17.

¹¹⁴ Leible - Wilke, "Projet de Code de DIP", 512.

¹¹⁵ Yabancı devletlerin münhasır yetkili olduğu hâllerde forum mahkemelerinin yetkisinin ortadan kalkacağını öngören bu düzenleme, Türk hukukuna yabancı bir anlayış olmakla beraber, Fransız hukukundaki mevcut sistemin de aralarında bulunduğu bazı hukuklarda tercih edilen bir yaklaşımdır. Gerçekten de Fransız hukukunda yeknesak AB hukuku enstrümanlarının uygulama alanına girmeyen hâllerde Fransız mahkemeleri münhasır yetkili oldukları uyuşmazlık türleri bakımından yabancı devletlerin de kendi mahkemelerini münhasıran yetkili kabul edebileceğini varsaymakta ve kendi hukukundaki münhasır yetki kurallarını iki taraflılaştırmak suretiyle bu uyuşmazlıklar bakımından milletlerarası yetki tesis etmemektedirler (Yöney, *Münhasır Yetki*, 179; Nikoleta Georgakoudi, *Les compétences exclusives en matière civile et commerciale: Étude de droit international privé* (Paris: Université Paris I Panthéon-Sorbonne, Doktora Tezi, 2021), 254). Mevcut uygulamada yabancı hukukta yer alan münhasır yetki kurallarına yönelik herhangi bir inceleme gerçekleştirilmemekte ve yalnızca Fransız hukukunda kabul gören münhasır yetki kurallarının yabancı devlet hukukunda da aynı şekilde bulunduğu varsayılmaktadır. Bu uygulama doktrinde pek çok yazarca eleştirilmektedir (Georgakoudi, *Compétences Exclusives*, 310-312; Laurence Usunier, *La régulation de la compétence juridictionnelle en droit international privé* (Paris: Economica, 2008), 336; Bérengère Archinard-Greil, *Lois de police et conflits de juridictions (Essai sur la coordination des systèmes à l'aide de la notion d'ordre juridique prépondérant)* (Lyon: Université Jean Moulin (Lyon 3), Doktora Tezi, 2017), 404-405). Düzenleme bu hâliyle Fransız hukukunda hâlihazırda zaten kabul gören uygulamanın, doktrindeki eleştiriler göz önünde bulundurularak revizyona uğramış bir devamı olarak görünmektedir.

çalışmamızda bu tasarının “Genel Hükümler” başlıklı ilk kitabında yer alan kanunlar ihtilafı ve milletlerarası yetkiye ilişkin dikkat çekici bulduğumuz bazı temel düzenlemeleri ele almaya çalışmış bulunmaktayız.

Bu değişiklikler arasında özellikle de kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanması bakımından karma sistemden re’sen uygulama sistemine geçişin öngörülmesinin dikkat çekici olduğu kanaatindeyiz (m. 9/1). Fransız milletlerarası özel hukukunun alamet-i farikalarından olan karma sistemden vazgeçilmesi, milletlerarası özel hukuk hakkaniyeti adına önemli bir adımdır. Ancak atıf konusunda aynı cesaretin gösterilememesi ve teorinin uygulanmasının tarafların taleplerine bağlanması kanımızca gözden geçirilmesi gereken bir tercihtir (m. 8).

Ayrıca, yabancı hukukun içeriğinin tespiti konusunda yabancı kurum ve kuruluşların da görüşlerine başvurulabileceğine açıkça yer verilmesi, bu yönde bir imkân olduğu konusunda uygulamacılar nezdinde bilinç yaratılabilmesi adına kanımızca oldukça faydalı olmuştur (m. 14/2). Bu düzenlemenin Türk hukuku açısından da iyi bir örnek teşkil ettiğini düşünmekle beraber, uygulamada bu yönteme başvurulmasını beklemenin ekonomik nedenler düşünüldüğünde pek de makul olmadığını da bilincindeyiz. Benzer şekilde, gerek taraflarca görüşlerine başvuru uzmanlar gerekse de hâkimce görevlendirilen bilirkişilerce sunulan bilgilerin tam olarak anlaşılabilmesi ve bunların doğruluklarından emin olunabilmesi için bu kişilerin sorgulanabilmesi imkânına yer verilmesini de faydalı buluyor ve hukukumuzda da bu yola başvurulmasının isabetli olacağını düşünüyoruz (m. 14/4).

Milletlerarası yetki bakımından ise *forum necessitatis* temelli bir yetki kuralına yer verilmesinin faydalı olduğu ve yine Türk hukuku açısından iyi bir örnek teşkil ettiği kanaatindeyiz (m. 18). Tasarıda m. 17/1 hükmünde Fransız vatandaşlığına bağlı yetki tesisi anlayışının sürmesini ise isabetsiz buluyor ve bu kuralın sakıncalarını azaltmak amacıyla hükmün uygulama alanı daraltan başlıca iki imkâna yer verilmiş olsa da (m. 17/5 ve 21), bunun yerine bu anlayıştan tamamen vazgeçilmesinin daha isabetli bir yaklaşım olacağına inanıyoruz.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında biz de açıklayıcı raporda ifade edildiği üzere, asli bir başvuru kaynağı olarak bağımsız bir milletlerarası özel hukuk kanunu kabulünün faydalı bir gelişme olacağını düşünüyor ve tasarının çeşitli eksiklerine rağmen Türk hukuku açısından da örnek alınabilecek isabetli düzenlemeler içerdiğine inanıyoruz. Bununla beraber, Fransız hukukunda daha önce çeşitli defalar girişilen kodifikasyon çalışmalarının hep başarısızlıkla sonuçlandığı düşünülürse, çalışmamıza konu güncel tasarının akıbeti konusunda da ihtiyatlı yaklaşmakta fayda bulunmakta ve konuya dair gelişmeleri takipte kalmak gerekmektedir¹¹⁶.

¹¹⁶ Leible - Wilke, “Projet de Code de DIP”, 514.

Kaynakça

- Archinard-Greil, Bérengère. *Lois de police et conflits de juridictions (Essai sur la coordination des systèmes à l'aide de la notion d'ordre juridique prépondérant)*. Lyon: Université Jean Moulin (Lyon 3), Doktora Tezi, 2017.
- Audit, Bernard - D'Avout, Louis. *Droit international privé*. Issy-les-Moulineaux: LGDJ, 8. Bası, 2018.
- Balkar Bozkurt, Süheyla. "Uluslararası Özel Hukuk'ta Bitmeyen Tartışma: Atıf (Renvoi) Teorisi, Uygulaması ve Değerlendirilmesi". *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2: Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan, C. 2 (Temmuz 2014), 795-862.
- Ballester, Blanca. *Cost of Non-Europe Report: European Code on Private International Law*. ed. European Added Value Unit of the General Secretariat of the European Parliament, PE 504.468, CONE 3/2013. Brüksel: 2013. Erişim 13 Eylül 2024. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/504468/IPOL-JOIN_ET\(2013\)504468_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/504468/IPOL-JOIN_ET(2013)504468_EN.pdf).
- Berki, Osman Fazıl - Ergüney, Hilmi. *Yabancılar Hukuku ve Kanun İhtilafları ile İlgili Yargıtay Kararlarının Tahlil ve İzahları*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1963.
- Bolayır, Nur. *Medenî Usûl Hukuku'nda Hâkimin Hukuku Re'sen Uygulaması İlkesi*. İstanbul: On İki Levha, 2019.
- Bureau, Dominique - Muir Watt, Horatia. "Codifying against the Clock... - On a French Project for the Codification of Private International Law". *Yearbook of Private International Law*. 247-260. Cilt: 24, Beltz: Otto Schmidt, 2022-2023.
- Bureau, Dominique - Muir Watt, Horatia, *Droit international privé*. Cilt: 1. Paris: PUF, 4. Bası, 2017.
- Corneloup, Sabine. "France – The Evolving Balance Between the Judge and the Parties in France". *Treatment of Foreign Law – Dynamics towards Convergence*. ed. Yuko Nishitani. 157-181. Springer, 2017.
- Cuniberti, Gilles. "Foreign Law under the French Draft PIL Code". *EAPIL Blog*. Erişim 13 Eylül 2024. <https://eapil.org/2022/05/25/foreign-law-under-the-french-draft-pil-code>.
- Cuniberti, Gilles. "Renvoi under the French Draft PIL Code". *EAPIL Blog*. Erişim 13 Eylül 2024. <https://eapil.org/2022/05/11/renvoi-under-the-french-draft-pil-code>.
- Çelikel, Aysel - Erdem, B. Bahadır. *Milletlerarası Özel Hukuk*. İstanbul: Beta, 17. Bası, 2021.
- De Vareilles-Sommières, Pascal. "Jurisdiction of Courts under the French Draft PIL Code". *EAPIL Blog*. Erişim 13 Eylül 2024. <https://eapil.org/2022/11/07/jurisdiction-of-courts-under-the-french-draft-pil-code>.
- Doğan, Vahit vd. *Milletlerarası Özel Hukuk*. Ankara: Savaş, 10. Bası, 2024.
- Erkan, Mustafa. "Türk Milletlerarası Özel Hukuk Sisteminde Yabancı Hukukun Tatbiki: Olan vs. Olması Gereken". *Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu*. ed. Bilgin Tiryakioğlu vd. 543-555. Ankara: Yetkin, 2016.
- Erkan, Mustafa - Yöney, Can. "MÖHUK: Hayatta mı, Can mı Çekişiyor?". *MÖHUK'ta Reform*. ed. Sibel Özel vd. 49-79. İstanbul: On İki Levha, 2023.
- Ersen Perçin, Gizem. "Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında 'Forum Necessitatis' İlkesi ve Türk Milletlerarası Yetki Kurallarına Etkisi". *Milletlerarası Usul Hukukunda Mahkemelerin Yetkisine*

- İlişkin Güncel Tartışmalar*. ed. Sibel Özel - Hatice Selin Pürselim Arning. 3-20. İstanbul: On İki Levha, 2021.
- Foussard, Dominique vd. "Réflexions méthodologiques sur le projet de code de droit international privé". *Revue critique de droit international privé* 3 (Temmuz-Eylül 2022), 477-501.
- Georgakoudi, Nikoleta. *Les compétences exclusives en matière civile et commerciale: Étude de droit international privé*. Paris: Université Paris I Panthéon-Sorbonne, Doktora Tezi, 2021.
- Giray, Faruk Kerem. "5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunun Bazı Hükümlerinin Güncellenmesine İlişkin Görüş ve Öneriler". *MÖHUK'ta Reform*. ed. Sibel Özel vd. 81-105. İstanbul: On İki Levha, 2023.
- Goré, Marie. "Rules on Trust in the French Draft Code of Private International Law". *Yearbook of Private International Law*. 261-273. Cilt: 24, Beltz: Otto Schmidt, 2022-2023.
- Hausmann, Rainer. "Pleading and Proof of Foreign Law – a Comparative Analysis". *The European Legal Forum* 1 (Ocak-Şubat 2008), 1-14.
- Kiestra, Louwrens R. *The Impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law*. Lahey: Springer, 2014.
- Lagarde, Paul. "Quelques remarques sur le projet de code de droit international privé français". *Revue critique de droit international privé* 3 (Temmuz-Eylül 2022), 515-520.
- Lagarde, Paul. "Sur la non-codification du droit international privé français". *Syracuse Journal of International Law and Commerce* 25/1 (Ocak 1998), 45-59.
- Leible, Stefan - Wilke, Felix M. "Le projet de code de droit international privé. Une vue d'Allemagne". *Revue critique de droit international privé* 3 (Temmuz-Eylül 2022), 503-514.
- Mayer, Pierre - Heuzé, Vincent. *Droit international privé*. Issy-les-Moulineaux: LGDJ, 11. Bası, 2014.
- Nishitani, Yuko, "Treatment of Foreign Law: Dynamics Towards Convergence? – General Report", *Treatment of Foreign Law – Dynamics towards Convergence*. ed. Yuko Nishitani. 3-60. Springer, 2017.
- Nomer, Ergin. *Davada Yabancı Kanun*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1972.
- Nomer, Ergin. *Devletler Hususi Hukuku*. İstanbul: Beta, 23. Bası, 2021.
- Nourissat, Cyril. "The Draft Code of French Private International Law". *Yearbook of Private International Law*. 237-245. Cilt: 24, Beltz: Otto Schmidt, 2022-2023.
- Nuyts, Arnaud. *Study on Residual Jurisdiction (Review of the Member States' Rules concerning the "Residual Jurisdiction" of their courts in Civil and Commercial Matters pursuant to the Brussels I and II Regulations): General Report*. Study JLS/C4/2005/07-30-CE, 2007. Erişim 2 Mayıs 2023. https://gavclaw.files.wordpress.com/2020/05/arnaud-nuyts-study_residual_jurisdiction_en.pdf
- Oppetit, Bruno. "Le droit international privé, droit savant". *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. C. 234, Lahey: Nijhoff, 1992.
- Özel, Sibel. "Milletlerarası Özel Hukukta Uygulanacak Hukukun *Lex Fori* Esasına Göre Belirlenmesi". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 28/2 (Aralık 2022), 962-978.
- Özel, Sibel vd. *Milletlerarası Özel Hukuk*. İstanbul: On İki Levha, 3. Bası, 2024.

Projet de code de droit international privé. Erişim 13 Eylül 2024.
http://www.cfdip.fr/offres/file_inline_src/717/717_pj_120422_114420.pdf.

Projet de code de droit international privé: Rapport du groupe de travail présidé par Jean-Pierre Ancel.
Erişim 13 Eylül 2024.
https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/migrations/textes/art_pix/rapport_code_DIP_mars_2022%20.pdf.

Sarıöz Büyükalp, A. İpek. *Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: On İki Levha, 2018.

Süzen, Begüm. *Tanıma ve Tenfiz Davalarında Kararı Veren Mahkemenin Yetkisinin Denetimi*. İstanbul: On İki Levha, 2016.

Swiss Institute of Comparative Law. *The Application of Foreign Law in Civil Matters in the EU Member States and its Perspectives for the Future*. JLS/2009/JCIV/PR/0005/E4: Synthesis Report with Recommendations, Avis 09-184. Lozan: 2011.

Şanlı, Cemal vd. *Milletlerarası Özel Hukuk*. İstanbul: Beta, 10. Bası, 2023.

Tekinalp, Gülören. *Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama ve Usul Hukuku Kuralları*. İstanbul: Vedat, 13. Bası, 2020.

Usunier, Laurence. *La régulation de la compétence juridictionnelle en droit international privé*. Paris: Economica, 2008.

Uyanık, M. Ece. "Fransa'da Yürütülen Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu Çalışmalarına Türkiye'den Bir Bakış". *KHAS Hukuk Bülteni*. Erişim 8 Eylül 2024.
https://hukukbulteni.khas.edu.tr/bulten/99#_ftn11.

Yöney, Can. *Milletlerarası Usul Hukukunda Münhasır Yetki*. İstanbul: On İki Levha, 2024.

Yöney, Can. *Yabancı Hukukun Uygulanması*. İstanbul: On İki Levha, 2018.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları: Makale tek yazarlıdır. Yazar makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.